

BUDAPESTI GAZDASÁGI FŐISKOLA
KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI KAR
KOMMUNIKÁCIÓ ÉS MÉDIATUDOMÁNY SZAK
Nappali tagozat
Pr szóvivői szakirány

A CENZÚRA TÖRTÉNETE
CENZÚRA A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁKBAN

Készítette: Lencz László Márk

Budapest, 2009

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés	4
	1.2. A témaválasztás indoklása	5
	1.3. Kutatás, irodalmak	5
2.	A fogalmak tisztázása	6
	2.1. A cenzúra	6
	2.2. A kommunizmus	7
	2.2.1. A kommunizmus kialakulása	8
3.	A cenzúra vázlatos története a XIX. századig	10
4.	A Szovjetunió és a cenzúra	14
	4.1. Lenin és Sztálin - A szovjet cenzúra születése	14
	4.2. Hruscsov - Az enyhülés kezdete	16
	4.3. Brezsnyev	17
	4.4. Gorbacsov – A nyitás	20
	4.5. Jelcin - A demokrácia	20
5.	A magyar cenzúra 1945-1989 között	22
	5.1. A Rákosi-korszak	24
	5.2. A rádiózás helyzete a korszakban	27
	5.3. Filmek és filmgyártás	28
	5.4. A remény napjai- 1956	29
	5.5. A Kádár-rendszer	31
	5.6. Restauráció és konszolidáció 1956-1962	32
	5.7. A konszolidált Kádár-rendszer 1963-1985	36
	5.8. Öncenzúra a Kádár-rendszerben	41
	5.9. A rendszer válsága, rendszerváltás	41
6.	A román cenzúra 1945-1989 között	43
7.	A lengyel cenzúra 1945-1989 között	52
8.	Az 1960-as, 1970-es évek csehszlovák sajtóellenőrzése	56
9.	A szólás- és sajtószabadság	60
10.	Befejezés	62
11.	Felhasznált irodalom	64

1. Bevezetés

A cenzúra szó eredete a latin "census" (népszámlálás), illetve "censor" (népszámláló) szavakra vezethető vissza.

A cenzúra szinte egyidős az emberiséggel. Minden olyan civilizációban megtalálható volt, ahol az éppen aktuális hatalom - legyen az, királyság, császárság, egyház, vagy pártvezetés - jobbnak látta bizonyos információk ellenőrzését, eltitkolását hatalma megtartása érdekében. Dolgozatomban a közép és kelet-európai kommunista cenzúra történetét kísérel meg bemutatni a XX. században. A Szovjetunió, Románia, Magyarország, Lengyelország, valamint Csehszlovákia példáján keresztül. Hogyan is működött ez a hatalmi eszköz a kommunista diktatúrákban?

A második fejezetben a fogalmak definícióit fejtem ki. A további fejezetek tárgyalásához elengedhetetlennek tartottam a cenzúra és a kommunizmus fogalmának meghatározását. Tisztázni mi is tartozik e két fogalom tárgykörébe.

Az ezután következő fejezetben, vázlatos formában áttekintem a cenzúra történetének főbb állomásait, az ókortól a XIX. századig. Melyek voltak a fontosabb cenzurális intézkedések az egyes társadalmakban.

A negyedik részben rátérek az egykori kommunista országok cenzúrájának működésére. Elsőként a Szovjetunióra, megvizsgálva hogyan változott a cenzúra keménysége az egyes államvezetők irányítása alatt.

Ezt követően a Magyar Népköztársaság cenzúrájával foglalkozom részletesebben. Megvizsgálva a Rákosi-rendszert, ahol tulajdonképpen a 2T politikája érvényesült, azaz a tilt, és a támogat politika. Azokat az alkotásokat, melyek a fennálló rendszert éltették, államilag támogatták, a rendszer ellenes, a hatalmat kétségbevonó alkotásokat, nézeteket üldözték. A kor jelmondata: *aki nincs velünk, ellenünk van.*

A fejezet további részében röviden foglalkozom az 1956-os októberi eseményekkel, az írók és publicisták forradalom alatti tevékenységével.

A fejezet hátralévő részében a Kádár-korszakot vetem górcső alá. Azt tanulmányoztam mikként alakult át a cenzúra az 1956-tól 1989-ig terjedő időszakban. A 2T-t immáron felváltotta a 3T. A rendszer már nem csak tilt és támogat, hanem egyes alkotásokat türt is. Ebben a szellemben a kor jelmondata az *aki nincs ellenünk az velünk van* kijelentéssé alakult át.

A következő részben a kommunista román cenzúráról szólok. Itt a cenzúra működése két egységre bontható. Egy kemény és egy puha cenzúrára. Románia egy fasiszta diktatúrából alakult át kommunista diktatúrává. A cenzúra a Szovjetunió iránymutatásai alapján indult, majd egy lazább cenzúrává alakult át, ahol végül már nem az állam, hanem az alkotók szabtak korlátozásokat maguknak. Ez volt az öncenzúra.

Ezután a kommunista lengyel cenzúra működését mutatom be. Ebben az országban a cenzurális intézkedések nem voltak olyan szigorúak, mint az előbbi három országban.

A nyolcadik fejezetben az 1960-as és 1970-es évek csehszlovák sajtóirányításával foglalkozom. Ezen belül azt vizsgálom, hogy miként hatott a „prágai tavasz” a sajtón belüli irányítására.

Az utolsó előtti rész a szólás- és a sajtószabadságról, a demokrácia alapelemeiről szól.

Az utolsó fejezetben összegzem a szakdolgozatomat.

1.2. A témaválasztás indoklása

Amiről nem tudunk az nem fáj – tartja a mondás. Az én generációm szerencsésnek mondhatja magát, hiszen az 1989-ben lezajlott rendszerváltás kimondta a sajtó és a szólás szabadságát. A történelem azonban nem mindig engedte meg a szabad gondolkodást és megalkotta a cenzúra intézményét.

Fontosnak tartom megismerni, hogy a kommunista diktatúra, milyen formában korlátozta a sajtó- és a szólás szabadságát. Valamint, hogy milyen formában avatkozott bele az irodalmi, művészeti, és a társadalmi életbe.

1.3 Kutatás, irodalmak

Munkám során szekunder kutatást alkalmaztam. Leginkább a rendszerváltás utáni magyar és közép európai szerzők írásait dolgoztam fel. Történészek, főiskolai, egyetemi tanárok, valamint olyan emberek munkáit, akiknek valamilyen formában köze volt a cenzúrához. Ezekből a munkákból építettem fel az egyes fejezeteket, hol összehasonlítva, hol különbségeket keresve. Az internetes források esetében a történelemmel, és a médiával foglalkozó weboldalakra fókuszáltam. Olyanokra, mint a *mediakutato.hu*, *mult-kor.hu*, *korunk.org*

2. A fogalmak tisztázása

Mielőtt rátérnék a kommunista diktatúrák cenzúrájának történetére, meghatározom a kulcsfogalmakat.

2.1. A cenzúra

„Cenzúra: Sajtótermékek, filmek stb. tartalmát politikai, vallási stb. szempontból előzetesen ellenőrző intézmény, hivatal.” (Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972, p.172)

Egy másik forrás így definiálja a cenzúrát: „Cenzúra: Ha egy nyilvános közlésre szánt információ megjelenését külső erő akadályozza meg, azaz korlátozzák a szólás szabadságát, cenzúráról beszélünk: a cenzúra tehát nem más, mint egyes nézetek szisztematikus elnyomása más vélemények javára.” (Bajomi-Lázár, 2008 p.166)

Az első meghatározás rövid és tömör, míg Bajomi-Lázár definíciója pontosabban és választékosabban írja körül a fogalmat. Ezt tekinthetjük kiindulópontnak.

A cenzúrának több fajtáját, illetve formáját különböztetjük meg. Létezik negatív és pozitív cenzúra. A negatív cenzúra esetében bizonyos információkat korlátoznak, tiltanak. A pozitív cenzúránál éppen ellenkezőleg, elő van írva, miről kell írnia, beszélnie a médiának. Véleményem szerint a pozitív cenzúra tulajdonképpen a propagandának felel meg.

Beszélhetünk nyílt és burkolt cenzúráról is. Nyílt cenzúra esetében az állam nem ismeri el, és korlátozza a szólás- és sajtószabadságot. Burkolt cenzúra esetében hivatalosan szólásszabadság azonban ez nem mindig érvényesül.

Van társadalmi cenzúra: amikor a hatalom kirekeszti azokat a személyeket, illetve a társadalom azon szervezeteit, akik, vagy amelyek más nézeteket vallanak, mint a hatalmonlévők.

Gazdasági cenzúrára: az a jelenség, amikor a gazdaság vezető szereplői, olyanok, mint például az óriás vállalatok, illetve jelentősebb pénzügyintézetek visszatartják a cég biztonságát, tevékenységét fenyegető információk kiszivárogtatását.

Politikai cenzúra esetében a hatályos államvezetés megakadályozza a vezetést kritizáló írások közzétételét, valamint a hasonló megnyilvánulásokat

Létezik öncenzúra is, ebben az esetben az újságok, vagy műsorok szerkesztői saját belátásuk szerint hallgatnak el, vagy finomítanak bizonyos híreket, eseményeket.

Bár a cenzúra leginkább a diktatórikus államokra jellemző, előfordulhat a demokrácia keretein belül is. Gondoljunk az államtitkokra, üzleti titokra vagy a kiskorúak személyiség fejlődésének védelmére. Ezért van az, hogy a nyíltan erőszakos, vagy erotikus témájú filmeket csak este tíz után lehet a televízióban vetíteni, illetve bizonyos filmeket újrászinkronizálnak vagy az erőszakos, agresszív jeleneteket kivágják.

Előfordulhat, hogy a cenzúra, éppen a demokrácia és a szabadságjogok védelmében működik, ezért vannak tiltva, például az önkényuralmi jelképek is.

A cenzúra „természetesen” a legfiatalabb médiumot az internetet is elérte, egyes országokban korlátozva vannak bizonyos weboldalak elérhetőségei.

Napjaink konzervatív Németországában például tiltják bizonyos filmek, vagy számítógépes játékok forgalomba hozatalát.

2.2. A kommunizmus

A Magyar Értelmező Kéziszótár definíciója szerint: „A kommunizmus: **1.** a szocializmus felépítése utáni osztály nélküli társadalmi, gazdasági rendszer, amelyben mindenki képességei szerint dolgozik és a termelt javakból szükségletei szerint részesedik. **2.** Az ilyen társadalmi rendszer megteremtésének tudományos elmélete a marxista–leninista ideológia.” (Magyar Értelmező Kéziszótár 1972 p.751)

Egy másik meghatározás alapján: „kommunizmus – olyan politikai és gazdasági ideológia és utópia, amely úgy számolná fel a társadalmi egyenlőtlenségeket, hogy megszüntetné a magántulajdont, s helyébe kollektív tulajdont léptetne.” (Sükösd, Kriza 2004, <http://www.enc.hu/1enciklopedia/mindennapi/kommunizmus.htm> letöltve: 2009. 10. 13. 13:20)

Közös pontként kiemelhető, hogy mindkét értelmezés az egyenrangúságra helyezi a hangsúlyt.

A kommunizmusban tehát az egyéni érdekek alá vannak rendelve a közösségi érdekeknek. A kommunista ideológia szerint az embereket fel kell szabadítani az

elnyomástól, és óvni kell a kizsákmányolástól. Le kell bontani azokat az intézményeket, melyek a többség szabadságát korlátozzák és csak egy kiváltságos réteg, például az arisztokrácia érdekeit képviselik.

Éppen ezért megszűnik a magántulajdon a termelési eszközök mind közösségi tulajdonba kerülnek. Az eszme képviselői a tökéletes társadalmi egyenlőség megvalósítására törekedtek. Ezen elképzelés azonban nem valósult meg teljes mértékben. Hiszen a Szovjetunióban Lenin után hatalomra kerülők, mint például Sztálin, vagy Brezsnyev, valamint a közép- és kelet-európai államvezetők félreértelmezték Marx elméletét. Így a kommunista rendszerben az emberek jogaiktól megfosztva, rossz gazdasági vezetés alatt éltek mindennapjaikat.

2.2.1. A kommunizmus kialakulása

A kommunizmus története egészen az ókori Görögországig nyúlik vissza. Az eszme elméleti megfogalmazása először Platón műveiben jelenik meg. *Az állam* című alkotásában a háborúk kiindulópontját a magántulajdonban látta, míg a *Törvények* című művében egy olyan idealizált társadalmat képzelt el, ahol az emberek megosztják javaikat egymás között. Ezt követően Morus Tamás Utópiájában találkozhatunk egy olyan közösséggel, ahol mindenki egyformán öltözködött, ugyanolyan házakban laktak és megszüntették a pénzt. Ebben a társadalomban nem létezett magángazdaság és az egyének teljes mértékben a közösségnek vannak alárendelve. (Pipes, 2004; Földi, 2003)

A XVIII. századi radikális francia gondolkodók kommunista programokat dolgoztak ki, melyekben a magántulajdon eltörlését követelték, azzal indokolva, hogy az emberiség minden bajának ez az okozója. (Pipes, 2004)

A XIX. században Karl Marx és Friedrich Engels megalkotta az elméletet, mely szerint az egyenlők társadalma nemcsak hasznos de megvalósítható. Nézetük szerint a termelési eszközök birtoklása társadalmi osztályok létrejöttéhez vezet. Aki birtokolja a termelési eszközöket, az kizsákmányolja a népesség többi részét. Ezért kell a termelési eszközöknek közösségi tulajdonba kerülnie, hogy megszűnjön a kizsákmányolás. (Pipes, 2004)

Marx szerint a szocializmus egy ideiglenes állapot, amit majd a jövőben a kommunizmus követ majd. Ebben a társadalmi berendezkedésben valósul meg az anyagi és a társadalmi egyenrangúság. (Sükösd, Kriza, 2004)

1917-ben Oroszországban kirobbant polgárháborút a bolsevikok nyerték meg, és 1922-ben megalakították a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségét.

Ezzel létrejött a történelem első kommunista berendezkedésű állama. (Pipes, 2004)

A megerősödő új rendszer már szinte a kezdetekkor elszakadt az egyenrangúság elvétől, az élet minden területére kiterjedő hatalmi berendezkedésként működött. (Sükösd, Kriza, 2004)

A második világháborút követően szovjet érdekszférába kerülő országokban például Románia, Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, megindult a kommunista rendszer kiépítése.

3. A cenzúra vázlatos története a XIX. századig

Ebben a fejezetben nem a cenzúra teljes történetét kívánom bemutatni, hanem kiemelnék néhány dátumot, rendeletet, személyt, akiknek, amiknek fontos történelemformáló szerepük volt. Ez a fejezet inkább egyfajta felvezetése a fő témának.

A cenzúra gyökerei egészen az antik világig nyúlnak vissza. A korai társadalmakban voltak olyan témák, amelyek említése tiltott volt, olyanok, mint például, a szexualitás vagy éppen a vallásos nézetek. (Maros, 1947)

Protagoras ókori görög bölcs kétségbe vonta az istenek létezését őt, magát száműzték, könyveit nyilvánosan elégették. Szókratész az ókor talán egyik legnagyobb elméje szintén nem ismerte el az istenek létezését, tanításait károsnak ítélte az állam. Ezért Szókratész inkább az öngyilkosságot választotta.

Egy római történetíró névszerint Titus Labienus könyveit azért égették el, mert a köztársaság iránti szimpátiát olvasott ki belőle a hatalom. (Maros, 1947)

A kereszténység terjedésével az egyházellenes nézetek váltak üldözendővé. Később ennek intézményesített formáját az inkvizíció adta, amely véleményem szerint, az első központosított cenzúrahivatalnak tekinthető. Az inkvizítorok válogatott kínzásokkal próbálták rábírní az egyházellenes nézeteket valló embereket, tanaik visszavonására. Dante-t 1302-ben száműzték Firenzéből, mert az egyház mindenhatósága ellen szólalt fel.

A könyvnyomtatás feltalálásával megjelent az előzetes cenzúra. Így kerültek immáron indexre Erasmus könyvei, aki a dogmáktól való elszabadulást hirdette. 1486-ban létrejött az első cenzúrahivatal Mainzban. Pénzbüntetéssel vagy súlyosabb esetben száműzetéssel büntették azokat az embereket, akik akármilyen könyvet engedély nélkül nyomtattak ki. Ez még enyhe ítéletnek tűnhet, annak függvényében, hogy Bajazid Szultán ezidőtájt betiltotta a könyvnyomtatást, megszegőit pedig halálbüntetéssel sújtotta. (Maros, 1947; Frank Tibor, 2004.)

„A cenzúrát először a 15. sz. végén VI. Sándor pápa rendelte el- a könyvnyomtatás elterjesztésével szoros kapcsolatban- a reformációt előkészítő egyházi társadalmi mozgalmak térhódítása idején. Egyházi átokkal kiátkozással büntette azokat, akik egyházi cenzúra nélkül jelentették meg írásaikat.” (Új Magyar Lexikon A-C, 1960, p.430)

Luther Márton az egyház megreformálását tervezte, kétségbe vonta az egyház tévedhetetlenségét. Nézetei nagy felháborodást váltottak ki az egyház berkein belül. Műveit elégették, olvasásukat börtönnel sújtották. (Maros, 1947; Frank Tibor, 2004,)

A német-római császárságban, a cenzúra 1529-ben öltött intézményesített formát Chieregali bíboros közbenjárása által. Ő volt az, aki szorgalmazta az engedély nélküli kiadványok elégetését, valamint azokat, akik kinyomtatják és kiadják ezen műveket, a lehető legkeményebb módon büntessék meg. (Maros, 1947)

„1540-ben összeállították a tiltott könyvek császári jegyzékét, 1564-ben a pápai indexet.” (Frank, 2004 http://enc.phil-inst.hu/1enciklopedia/fogalmi/torttud_egyet/cenzura_tortenete.htm letöltve: 2009. 11. 12:44)

Giordano Bruno-t tanai miatt az inkvizíció 1600-ban máglyahalálra ítélte. Kopernikus majd Kepler műveit pedig indexre tették. Tanaikat károsnak és tiltottnak minősítették. Hasonló sorsra jutott később Galileo Galilei is, akit tanításai megtagadására kényszerített az inkvizíció. A francia uralkodó XIII. Lajos az 1629-es évben elrendelte hogy a király engedélye nélkül nem lehet bizonyos könyveket kiadni.

Franciaországban az 1789-es forradalomig a kor nagy gondolkodóinak tevékenységét a cenzúra akadályozta. Descartes munkáit nem adták ki, Rousseaut pedig kitiltották az országból, írásait elégették. Hasonló sors jutott Voltaire-nek is. (Maros, 1947)

VIII. Henrik alatt tilos volt az országba könyvet bevinni az egyház ellenőrzése nélkül, az országon belüli könyveket pedig a cenzúra folyamatos felügyelete kísérte.

Az angol I. Erzsébet királynő uralkodása alatt semmilyen könyvet nem lehetett kinyomtatni annak előzetes ellenőrzése nélkül. Még a Biblia kinyomtatása is tilalom alá esett.

1694-ben a szigetországban eltörölték az előzetes cenzúrát, azonban még ezután is maradtak korlátozások.

Egy 1799-es törvényrendelet betiltotta a nyilvános gyűléseket, összejöveteleket. Ez az intézkedés már nem csak cenzurális megkötés, hanem a gyülekezési és vélemény szabadság korlátozása is. (Maros, 1947)

A cenzúra enyhülését, majd egyes országokban eltűnését a XIX. század közepén lezajló népek tavasza - a forradalmak eredményezték. (Frank, 2004,)

Magyarországon a cenzúra a kezdeti időkben leginkább a vallással foglalkozó könyveket vizsgálta. II. Lajos kíméletlenül lépett fel Luther Márton tanai ellen. Elrendelte Luther könyveinek nyilvános megsemmisítését.

A XVI. század végére Magyarországon megjelent az előzetes cenzúra, immáron a legtöbb könyv kéziratát még azok kiadása előtt ellenőrizte a bécsi püspök. II. Ferdinánd idején már a bécsi egyetem gyakorolta a cenzúrát. (Maros, 1947)

„A világi cenzúra bevezetésére általában az ellenreformáció idején került sor; Magyarországon is a 17. század végén, majd részleteiben is szabályozva 1715-ben III. Károly királynak, mint német-római császárnak rendelete alapján.” (Új Magyar Lexikon A-C, 1960, p.430)

II. József uralkodása alatt enyhült a cenzurális ellenőrzés Magyarországon. Sajtórendelete lehetővé tette a felvilágosodás eszméjének kibontakozását az országban.

1790-től II. Lipót már külön rendelettel szabályozta a cenzúrát. Később ezt követő rendeletekkel korlátozta a külföldi művek bekerülését a birodalom határain belülre.

Az 1800-as évek elején a bécsi udvar közbenjárására létrehoztak egy olyan intézményt, mely a II. József uralkodása alatt engedélyezett könyveket tiltotta be. Ennek következményeképpen több mint kétezer könyvet vontak vissza. Ebben az időszakban nemcsak a könyvkiadást sújtotta a cenzúra, hanem az ország területén működő könyvtárakat is. Ezek működését ellehetetlenítették egészen egy 1811-es rendeletig, amely kemény megszorítások terhe mellett ismét engedélyezte a könyvtárakat. 1840-ben létrehozták a központi cenzúrahivatalt. (Maros, 1947)

Az 1848-as forradalom egyik kiemelt követelése volt a cenzúra eltörlése, mely azonban nem valósulhatott meg az elbukott szabadságharc okán.

„A cenzúra az 1848-1849-i forradalom és szabadságharc leverését követő abszolutizmus idején ismét nagy méreteket öltött.” (Új Magyar Lexikon A-C, 1960, p.430)

Maros Andor A cenzúra, a haladó eszmék üldözésének története című könyvében úgy vélekedik, hogy normális esetben egy adott ország vezetőinek értékrendje meg kell, hogy egyezzen a lakosság értékrendjével. Ennek szellemében

azt tartja egyértelműnek, ha azokat az egyéneket, akik társadalomromboló tevékenységet folytatnak, nem engedné megnyilvánulni. Azonban az egyház, az uralkodók, pont azokat a nézeteket, gondolatokat fojtották el, amik a közösség érdekeit szolgálták volna. (Maros, 1947)

„Oly eszméket nem engedtek napvilágra igen gyakran, melyek későbbi korszakokban közhellyé váltak és olyan gondolkodókat ítéltek halálra, enyhébb esetben börtönre, akiket az utókor piedesztára emelt ép azért, mert javukra szolgált. Az előző korszakok üldözöttjei így váltak aztán az utókor hőseivé, mely hálával emlékezett meg róluk, szobrot emelt nekik és emlékezetébe véste őket. Egykori üldözőik, cenzoraik, bírái azóta rég a feledés homályába merültek, de az üldözöttek neve és eszméje örökké él és hatni fog.” (Maros, 1947, p.13)

Egyet kell értenünk a szerzővel. Hiszen a nagy csillagászok, mint például Galilei, Kopernikusz, vagy Kepler felfedezései később igaznak bizonyultak és alapvetően meghatározták a csillagászatot. De a nagy gondolkodókat is felhozhatjuk példának, mint Rousseau, vagy Voltaire. Elképzeléseik, gondolataik csak az utókor tudományos életét reformálták meg, saját korukban kegyvesztetté váltak.

A XX. században a formálódó ideológiák hamar kisajátították maguknak a cenzúrát, hogy így biztosítsák hatalmukat. Üldöztek és minden lehető eszközzel pusztították a hatalmat kétségbevonó, a rendszer működését megkérdőjelező alkotásokat. Legyen az, könyv, újság, film, rádió, vagy televíziós műsor. A cenzúra kommunizmus egyik meghatározó jellegzetessége lesz.

4. A Szovjetunió és a cenzúra

A következő fejezetekben nem a történelmi események pontos bemutatását tartottam szemelőt, hanem a kommunista cenzúra történetének bemutatására, illetve a sajtószabadságért vívott harc ismertetésére koncentráltam.

A Szovjetunió története szinte teljesen összefonódik a cenzúrával. 1917-ben Oroszországban forradalom tört ki, mely a bolsevikok győzelmével zárult. A bolsevikok átvették a hatalmat Oroszországban és hozzákezdtek az államosításhoz. A megalakuló új hatalmi berendezkedés törvényekkel szabályozta a nyomdai kiadványokat.

4.1. Lenin és Sztálin - A szovjet cenzúra születése

Lenin hatalomra kerülése után szinte azonnal megkezdte működését az új típusú cenzúra. Mely kezdetben a régi (cári) rendszer elemeinek felszámolását tűzte ki célul.

„Az 1917-es bolsevik forradalom győzelmét követően az új hatalom már kezdettől fogva korlátozó törvényekkel szabályozza a nyomtatványok terjesztését. Az ezt követő év januárjában V. I. Lenin utasítására betiltják a cári rendszer összes kiadványát, ugyanígy a szocialista sajtót sem kímélik. Az újonnan létrehozott Forradalmi Sajtóügyi Bíróság feladata a sajtóvétségek elleni ítélelhozás, más szóval a forradalom vívmányainak megkérdőjelezését, a kommunista intézmények elleni támadásokat bünteti.” (Györffy, 2004, p.423)

A forrás rávilágít arra, hogy a miután a bolsevikok megszerezték a hatalmat, azonnal nekiláttak saját cenzurális intézkedéseik megalkotásához. Már a kezdetekkor külön intézményt hoztak létre az ellenőrzés céljából. Nem volt semmilyen átmenet. Nem folyt vita, érvelés a cenzúra mellett. Ennek következtében nem tudtak tudományos érveket hozni mellette. A bolsevikok kezükbe kerülő hatalmat akarták ilyenformán mégjobban megszilárdítani. Itt le kell szögeznünk, hogy Lenin a diktatúra álláspontján állt. Azonban a brutális elnyomás, majd a sztálini éra alatt alakul ki.

Az 1920-as évektől a könyvek, sajtótermékek ellenőrzése egy újonnan felállított hivatalhoz kerül át.

1922-től kezdi meg működését a központi cenzúra hivatal, mely Glavlit néven vált ismertté. A hivatal felhatalmazása nélkül nem lehetett kinyomtatni semmilyen sajtóterméket vagy könyvet. Indulásakor a szovjet típusú cenzúra is negatív jelleget öltött, megszabták miről nem lehet írni, vagy beszélni. Mindezek ellenére a szellemi függetlenséget némileg megtűrték. (Pipes, 2004)

Ugyanebben az évben kapott agyvérzést Lenin, és fokozatosan cselekvőképtelenné vált. (Földi, 2003)

Leninnek nem volt ideje kidolgozni az új típusú cenzúra részleteit. A hatalmon őt követő Sztálin elméleti kérdésekben alulmúlta elődjét.

A Lenin halála után hatalmi harcból Joszif Sztálin került ki győztesen. Ő lett a bolsevik párt első embere. Politikáját az intenzív iparosítás valamint az államosítás jellemezte. Sztálin körül olyan személyi kultusz épült ki, melyhez hasonló csak az ókori római császárokat övezte. Útmutatásai megkérdőjelezhetetlenek voltak, személyét minden körülmények között dicsőíteni kellett.

Sztálin cenzurális intézkedéseivel folytatta elődje „munkásságát” de nagyobb szigorral.

„Ha megbírált egy operát, a zeneszerző csúszott-mászott előtte. Amikor nyelvészettel kapcsolatos kijelentéseket tett, a nyelvészek elnémultak. A pártkongresszusokon a küldöttek egymással versengve magasztalták a „vezér” nagyságát, aki szerényen, a sarokban meghúzódva fogadta a dicséreteket.” (Pipes, 2004, p.90)

Az 1930-as években, a negatív cenzúrát kiegészítette, a pozitív. Az írók számára elrendelték, hogy miről lehet, és miről muszáj írni. (Pipes, 2004)

Véleményem szerint a pozitív cenzúrával a hatalomnak az volt a célja, hogy elterelje a figyelmet, az országot sújtó problémákról. Ennek következtében a sajtótermékekben, könyvekben leírtak, vagy a rádióban sugároztak, nem tükrözték a realitást.

Richard Pipes úgy vélekedik, hogy ez a kettőség kihatott az emberekre is. Lelkük mélyén tudták mi a valóság, azonban ezt nem hangoztatták, inkább megpróbálták hinni a pozitív cenzúra következtében formált világban. (Pipes, 2004)

A sztálini éra alatt a Glavlit vagyis a központi cenzúrahivatal változatlanul működött.

„A Glavlit 1939-es tevékenységéről 1940. március 3-i dátummal elkészített feljegyzés szerint 6027 fő egyetlen év alatt 7194 napilapot, 1762 – összesen 83035 szerzői ív – folyóiratszöveget és mintegy hatszázmillió példányban megjelenő, 41000 könyvet ellenőrzött. Az utóbbi 247 066 szerzői ív cenzúrázását róttá a hivatalra. Ehhez jött a TASSZ [Szovjet Szövetségi Távirati Iroda] valamennyi anyaga, 1400 rádióállomás minden adása, valamint 2 357 803 külföldi könyv ellenőrzése és 70 000 könyvtárból a politikailag kártékony könyvek eltávolítása” (Gereben, 1999, <http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/99/0304/12gereb.htm> letöltve: 2009. 04. 18. 14:05)

Akik ellenszegültek a cenzúrának gyakran életükkel fizettek. Nagyon sok ilyen íróról, olvasható A kommunizmus fekete könyve című műben:

„Sok olyan író, publicista, színházi ember, újságíró is megadta a jezsovcsina (nagy terror 1934-1939) árát, akit azzal vádoltak, hogy „idegen” vagy „ellenséges” nézeteket vall, és eltér a „szocialista realizmus” követelményeitől. Az Írószövetségnek körülbelül kétezer tagját tartóztatták le, küldték táborokba vagy végezték ki. A leghíresebb áldozatok között ott van Isszak Babel, az Odesszai történetek és a Lovashadsereg szerzője, akit 1940. január 27.-én agyonlőttek, olyan írók, mint Borisz Pilnyak, Pantyelejmon Romanov, költők, például Nyikolaj Klujev; Oszip Mandelstam, Gurdzsen Maari, Tician Tabidze. Zeneművészeket is letartóztattak (Jeljajev zeneszerzőt, Mikoladze karmestert), színházi embereket; a nagy rendező, Vszevolod Mejerhold a legismertebb közülük. 1938 elején bezárták a Mejerhold Színházat, mert „idegen a szovjet művészettől”. Mejerhold nem volt hajlandó nyilvános önkritikára, ezért 1939 júniusában letartóztatták, megkínózták, és 1940. február 2-án kivégezték.” (Courtois, Werth, Panné, Bartosek, Margolin, Paczkowski, 2000, p.208-209)

4.2. Hruscsov - Az enyhülés kezdete

Sztálin 1953-ban meghalt. Hruscsov került hatalomra és egy érezhető enyhülés következett be a Szovjetunió belül.

„Hruscsovnak sikerült úgy finomítania a halott diktátor rendszerén, hogy nem változtatott alapvető intézményein: az egypártrendszer érvényben maradt, miként a

mindenütt jelen lévő titkosrendőrség, valamint a cenzúra is tovább működött.” (Pipes, 2004, p.101)

Ennek ellenére Szovjetunió lakosságának életkörülményei némileg pozitívan változtak.

„A koncentrációs táborokban sínylődő sok millió fogoly visszakapta szabadságát. Az elnyomás sok áldozatát rehabilitálták, aminek ők ugyan nem sok hasznát látták, ám családjuknak megkönnyebbülést jelentett. Több külföldi látogató kapott beutazási vízumot, és több szovjet állampolgár utazhatott a Szovjetunió kívülré.” (Pipes, 2004, p.101)

A külföldről sugárzó rádióadások zavarása, ekkor is folytatódott, azonban ez nem valósult meg kifogástalanul. Ennek következtében a lakosság reálisabb információkhoz juthatott. (Pipes, 2004)

A hruscsovi érában megjelentek az első szamizdat írások.

„Az alternatív kultúra korai formái az ötvenes és hatvanas években jöttek létre. Mindazokat a műveket, amelyek hivatalos publikálására nem volt semmi esély, magánkörökben, a cenzúrát megkerülve terjesztették. A Szovjetunióban ilyen szövegek voltak például Nyikolaj Glazkovnak, a „szamizdat” fogalom feltalálójának munkái, a Moszkva melletti Lianozovóban letelepedett író- és művészcsoporthoz tartozók művei, valamint egyes irodalmi folyóiratok, mint például a *Szintakszisz* és a *Feniksz*... Az elnyomás a szamizdat legfontosabb témája lett.” (A szamizdat vázlatos története, 2004, <http://www.dura.hu/revesz/szamizdat.htm> letöltve: 2009. 05. 10. 11:11)

4.3. Brezsnyev

A 1960-as, 1970-es években a szovjet cenzúrahivatal már nem az elvakultság, hanem sokkal inkább a kifinomultság jellemezte. Ennek keretében már megjelenhettek olyan írók művei, amik korábban elképzelhetetlennek tündek.

„1966-ban például Iszaak Babel elbeszéléseit két külön kötetben is közzétették (...) Megjelenhettek Mihail Bulgakov művei is. Igaz, elsősorban a Szovjetunió kívüli terjesztés céljából... A Novij Mir [leningrádi folyóirat] áprilisi számából kivételtetett kisregény a cenzurális változtatások átvezetése után az 1966 májusi folyóiratszámában megjelenhetett ” (Gereben, 1999,

<http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/99/0304/12gereb.htm> letöltve: 2009. 04. 18. 14:05)

Az enyhülési folyamathoz tartozott az a tény is, hogy a Szovjetunióban ezidőtájt kezdett kibontakozni az emberi jogokért vívott harc.

„Az emberi és polgári jogok védelmére az első kezdeményezéseket 1969-1970-ben hozták létre a Szovjetunióban. Az emberi jogi mozgalmak nagy hulláma azonban csak az 1975-ös helsinki Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia után alakult ki. A záróokmány úgynevezett „harmadik kosarában” az aláíró államok, köztük a kommunista rezsimek is, kötelezték magukat az alapjogok tiszteletben tartására. Ezen ígéret és a valódi emberi jogi helyzet közötti ellentmondások innentől kezdve a rendszerkritika meghatározó elemévé váltak. A Szovjetunióban a hetvenes évek második felében aktív Helsinki-csoportok már névválasztásukkal is a helsinki folyamatra utaltak.” (A szamizdat vázlatos története, 2004, <http://www.dura.hu/revesz/szamizdat.htm> letöltve: 2009. 05. 10. 11:11)

Az szovjet irodalom egyik legnagyobb alakja ebben az időszakban kétségtelenül Szolzsenyicin, az író, akit a Szovjetunióban soha nem ismertek el érdemeiért.

Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin „1918-ban született kozák értelmiségi családban. Apja még születése előtt meghalt, a fiatalember pedig a Vörös hadsereg tisztjeként végigharcolta a Második Világháborút, bátorságáért kitüntetésben is részesült. De bátorsága, szabad szelleme volt az is, ami már korán bajba sodorta: egy levelében nyíltan bírálta Sztálint és annak hadvezéri képességeit. Ezért 1945-ben letartóztatták, és nyolc évig különféle szovjet börtönökben, munkatáborokban raboskodott. A hatvanas évek enyhülő légkörében, Sztálin halála után írta meg az *"Iván Gyenyiszovics egy napja"* című novelláját, ami bombaként robbant a Szovjetunióban és külföldön is.” (Nem – még nincs bennünk kiirtva az ember, 2003, <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=721> letöltve: 2009. 05. 09. 14:12)

„Írásaiban élesen bírálta a szovjet rendszert, ám Hruscsov leváltása után egyre komolyabb kritikák érték az Orosz Írószövetségben - túlzottan pesszimistának, és kommunista-ellenesnek tartották. Művei a hatvanas évek közepétől emiatt inkább már csak külföldön jelentek meg. 1970-ben irodalmi Nobel-díjat kapott, de nem ment el az átadóra, mert attól tartott, nem térhet vissza hazájába.

Amikor 1973-ban a szovjet börtöntáborok világát bemutató Gulag-szigetecsoport első kötetét kiadták Nyugaton, hazájában árulóvá kiáltották ki, majd a következő évben megfosztották szovjet állampolgárságától, és kiutasították.” (Elhunyt Alekszandr Szolzsenyicin orosz író, 2008, <http://www.origo.hu/nagyvilag/20080803-elhunyt-alekszandr-szolzszenyicin-orosz-iro.html> letöltve 2009. 11. 10. 21:18)

Domonkos Mátyás Leletmentés című könyvében olvashatunk arról, miként vélekedett Szolzsenyicin a cenzurális intézkedésekről.

Szolzszenyicin kétségbevonta a cenzúra létjogosultságát és nem tartotta igazságosnak, hogy irodalmi alkotásokról arra érdemtelenek döntsenek.

„A cenzúra működését Szolzsenyicin foglalta össze a Szovjet Írók Szövetségének IV. Kongresszusához intézett levelében, 1967-ben: „A Kiadói Főigazgatóság ködös kifejezésével illetett, az alkotmányban nem szereplő, következésképpen törvénytelen és nyilvánosan sehol nem nevezett cenzúra árnyéka nyomasztóan ránehezedik szépirodalmunkra, és irodalmilag teljesen tudatlan emberek önkényét valósítja meg írók felett. A középkor maradványaként vonszolja matuzsálemi létét a XXI. Század küszöbére. Ez az oszlásnak indult szervezet arra vetemedik, hogy a halhatatlan idő jussát magának vindikálva, elbitorolja a méltó könyveket a méltatlanoktól... Eközben a cenzúra szégyenbélyegei (ideológiailag kártékony, bűnös stb.) nem hosszú életűek, a szemünk láttára változnak...” (Domonkos, 1996, p.9)

Szolzszenyicin kifejti, hogy a cenzúra egy illegitim eszköz a hatalom kezében. Kifogásolja, azt, hogy nem valósulhat meg az alkotói szabadság. Majd példákat hoz arra, hogy miként lehetetlenítik el az alkotókat.

„Hány éven át nevezték ellenforradalminak Jeszenyint, akinek olvasásáért még börtönbüntetéseket is osztogattak? Vajon nem nevezték-e Majakovszkijt anarchizáló politikai huligánnak?! Évtizedeken keresztül szovjetellenesnek tartották Ahmatova hervadhatatlan verseit. A varázslatos Cvetajeva publikálására tett első, félénk kísérletet tíz esztendeje durva politikai hibának nyilvánították... (A cenzúra számára) van egy momentum, amely közelebb vihet a megoldáshoz: a kellemetlenné vált író halála. Azt követően, megmagyarázva hibáit, előbb-utóbb mindig visszaadják őt nekünk.” (Domonkos, 1996, p.9)

4.4. Gorbacsov – A nyitás

Az 1980-as évek közepétől a Szovjetunió vezetője Mihail Gorbacsov lett. A gazdaság fellendítése érdekében reformokat indított, hogy növelje az ország életszínvonalát. Két leghíresebb intézkedése a glasznoszty (nyíltság) és a peresztrojka (átalakítás) a világon mindenütt ismertté tette. Ő már egy újfajta szovjet politikus volt, fontosnak tartotta a nyugati világgal való kapcsolattartást. Nem zárkózott el annyira, mint korábban elődei.

Gorbacsov hatalomra jutása után, már jóval enyhült a diktatúra keménysége.

Gorbacsov felismerte, hogy a kommunista rendszert nem lehet megújítani, az országnak más úton kell tovább fejlődnie. Az általa meghirdetett glasznoszty, azaz a nyíltság következtében a cenzúra jelentős mértékben enyhült. Az intézkedés, olyan kényszerhelyzetet teremtett, melyben a vezetésnek döntenie kellett. Továbbra is elnyomják a másfajta nézeteket, vagy teljes mértékben szólásszabadságot hirdetnek. Gorbacsov egy köztes megoldást próbált megvalósítani, bár többen óva intették, hogy a szólásszabadságot akadályozó tényezők lebontása veszélyezteti a szovjet államot. (Pipes, 2004)

Másik jelentős intézkedésével megtörte a kommunista párt egyeduralmát. Ennek következtében „engedélyezte a Népképviselők Kongresszusának összehívását, ahol a képviselők egy részét közvetlenül a polgárok választották. A nemzet 1917 óta először kapott szabad kezű tisztviselői megválasztásához. Sok nem kommunistát, sőt antikommunistát is beválasztottak, köztük Borisz Jelcint, a moszkvai pártszervezet külön vezetőjét, aki nagy népszerűsége miatt, hogy eltörölte a nomenklatura kiváltságait.” (Pipes, 2004, p108-109)

Mint, láthatjuk a Szovjetunió berendezkedése Gorbacsov alatt egy teljesen más fordulatot vett. Megpróbálta enyhíteni a szigor, kapcsolatot tartott a nyugati világgal. Nagymértékben hozzájárult, hogy a Szovjetunió egy demokratikus Oroszországgá váljon.

Lette az alapkövet...

4.5. Jelcin - A demokrácia

1991-ben egy új ember tűnt fel a színen, Boris Jelcin került hatalomra. Akik Oroszországot demokratikus állammá alakította.

”Oroszországot önálló állammá nyilvánította, és ezzel feloszlatta a Szovjetuniót. Egyik első intézkedéseként betiltotta a kommunista pártot. Az új kormány demokráciát és szabadpiaci gazdaságot hirdetett... A kommunizmus egyszerűen lejárt Oroszországban. Túl sokat követelt, és túl keveset adott, olyan nyomott hangulatot teremtett, amelyben alig lehetett valaminek is örülni, és amelyben a jövő kilátástalannak látszott.” (Pipes, 2004, p.110)

Oroszország egy demokratikus országgá alakult át.

A Lenin által megalkotott diktatúra tiltotta a szólásszabadság bármilyen formában történő megnyilvánulását. Létrehozta a központi cenzúra hivatalát, melynek engedélye nélkül semmilyen iromány, színdarab, zenemű nem jelenhetett meg. Az őt követő Sztálin vezetésével ebben a tekintetben nem változott semmi, pontosabban nőtt a szigor. Immáron a cenzúra megszegői akár életükkel is fizethettek cselekedeteikért.

A diktatúrában a cenzúra okozta információ hiány következtében az emberek semmit sem tudtak az őket körülvevői valós világ eseményeiről.

1953-tól Sztálin halálával lezárult egy fejezet a szovjet cenzúra történetében. Hruscsov és az őt követő vezetők már lépésről-lépésre enyhítettek a szigoron, lényegesen több szabadságjogot adtak a népnek. Ennek következtében a Szovjetunió, a diktatúra fokozatosan dőlt össze, hogy a romokból megszülethessen az új demokratikus berendezkedésű Oroszország, mely napjaink egyik meghatározó gazdasági és politika hatalma.

„Olyan országban, ahol a hatalom mindig idegenkedett a másféle vélemények szabad kifejezésétől, mert azok ennek a hatalomnak pusztá mivoltát is kétségbe vonnák, nemigen lehetett közvetlen hatással a társadalom egészére a máskéntgondolkodás, mint jelenség, a gyökeres ellenzékiesség, egy olyan másféle politikai felfogás kifejezése, amely nem a közösség, hanem az egyén jogait védelmezi. Máshol volt az igazi változás: abban a sokféle társadalmi és kulturális autonómiatartományban, amely a hatvanas-hetvenes évek óta, és még inkább a nyolcvanas évek derekán bontakozott ki, amikor tudatosodott a politikai elit egy részében, hogy ugyanolyan gyökeres változásra van szükség, amilyen 1953-ban ment végbe.” (Courtois, Werth, Panné, Bartosek, Margolin, Paczkowski, 2000, p.268)

5. A magyar cenzúra 1945-1989 között

1944-45 Európa romokban. A második világháború nem kímélte hazánkat sem. Magyarország óriási veszteségeket szenvedett, mind anyagi, mind emberéletben. A szovjet hadsereg 1945 tavaszára kiszorította a németeket az országból.

A pártállam fokozatosan épült ki. A leninizmus-sztálinizmus ideológiája az egész országot behálózta.

Magyarországon már 1945 február 26-án kiadtak egy rendeletet, melyet a második világháború utáni első cenzurális rendeletnek tekinthetünk.

„Az ideiglenes nemzeti kormány 530/1945. M. E. számú rendelete a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az Ideiglenes Nemzetgyűlés által Debrecenben, 1944. évi december hó 22. napján nyert felhatalmazás alapján a Moszkvában, 1945. évi január 20. napján megkötött fegyverszüneti egyezmény 16. pontjának végrehajtásaként a következőket rendeli:” (A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1997, p.8)

„1.§

Meg kell semmisíteni a könyvnyomdák, könyvkiadóvállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában levő minden fasiszta szellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetés, röplap, képes ábrázolás stb.), tekintet nélkül arra, hogy az magyar, vagy más nyelven jelent meg.

Különösen és kivétel nélkül megsemmisítendő a fasiszta (nemzeti szocialista) politikusok fasiszta szellemű életrajzai, nyilvánosan elmondott beszédei, fasiszta állampolitikát méltató tudományos színezetű művek, a német hadviselést feldicsérő sajtótermékek, a fasiszta politikusoknak ily szellemű művei, a fasiszta pártoknak és kiadóhivataloknak összes politikai jellegű kiadmányai, vagy ilyen vonatkozású szépirodalmi termékei stb...” (A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1997, p.8)

„2.§

Az 1.§-ban megjelölt sajtótermékek kiadása, utánnyomása, forgalomba hozatala, terjesztése, külföldről behozatala tilos (...)” (A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1997, p.8)

„5. §

Az 1931. évi III. t. c. 1. §-ában írt büntetést követi el az, aki a jelen rendelet 1. §-ában megjelölt sajtóterméket kiadja, kinyomtatja, utánnyomja, forgalomba hozza, az ország területére behozza, vagy aki a birtokában lévő sajtóterméket másnak kiadja.

A bünvádi eljárásra a 81/1945. M. E. sz. rendelet 20. §-a értelmében a népbíróság bír hatáskörrel.” (A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1997, p.9)

Ennek értelmében kijelenthetjük azt, hogy teljes tiltás alá kerültek a Szovjetuniót bíráló, a fasiszta hatalmakat éltető és azokról szóló írásokat, az antiszemita, kirekesztő írásokat, valamint a Trianonról szóló műveket is betiltották. Természetesen nem csak könyvek kerültek betiltásra, hanem hírlapok, folyóiratok és zeneművek, mind magyar, mind idegen nyelven.

A szovjet „felszabadítás” nem hozta el a remélt szabadságot, mert a cenzúra továbbra is akadályozta a szabad gondolkodást. Kezdetben a rendszer fő ellenségét a fasizmusban látták. Majd a fasizmus felszámolása után megkezdődött a rendszert bíráló, azt kétségbevonó, gondolatok és vélemények elhallgattatása.

„A második világháborút követő években a teljes hatalomátvételre készülő kommunisták mind erőteljesebb és egyre durvuló támadásokkal számolták fel vagy szorították vissza a (másként) gondolkodás műhelyeit, amelyek 1948-ig még viszonylagos szabadságban működhettek. A fordulat évétől aztán gőzerővel működött a cenzorok ceruzája is (...) A hivatal embere biztos kézzel húzta ki azokat a cikkeket vagy sorokat, amelyek a totális diktatúra számára kínosak, elfogadhatatlanok, hazugságaikkal összeegyeztethetetlenek voltak.” (Szilánkok az Új Ember és a kommunista cenzúra keserű közös történetéből, 2005, <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.08.07/0801.html> letöltve: 2009. 04. 20. 18:47)

5.1. A Rákosi-korszak

Az 1948-tól 1956-ig terjedő időszak Rákosi-korszak néven vonult be a történelembe. Magyarországon megindult a szovjet típusú állami és társadalmi berendezkedés kiépítése.

Az új rendszert az államosítás jellemezte. Az ipar a kereskedelem állami kézbe került a mezőgazdaság a kollektivizálás irányába mozdult el. A gazdálkodókat TSZ-ekbe, termelő szövetkezetekbe terelték. Az új gazdasági rendszer alakult ki. Az állam 5 éves terveket dolgozott ki és tervutasításokkal irányította a gazdaságot, a gyárakat. Az első ötéves terv 1950-ben kezdődött azzal a céllal, hogy Magyarországból ipari nagyhatalom váljon. Ennek az ötéves tervnek a legfontosabb jellemzője az erőltetett iparosítás. Az országot a vas és acél országvá akarták tenni. (Földesi, Szerencsés, 1998)

Mindezek következményeképpen Magyarország gazdasági szerkezete eltorzult, az erőltetett fejlesztés elnyomta a könnyűipart, az infrastruktúrát és az életszínvonal csökkenését eredményezte. Ráadásul Magyarországon a nehézipar fejlesztéséhez nem voltak meg a feltételek, de a Szovjetunió biztosította ezeket, ezáltal teljes gazdasági függőség alakult ki. (Földesi, Szerencsés, 1998; Glatz, 2000)

1948-ban megalakult az ÁVH – Államvédelmi Hatóság, melynek feladata volt a másként gondolkodó emberek ellenőrzése, a rendszer ellenes elemek kiszűrése.

A Parlament nem ülésezett rendszeresen, az állam elsőszámú vezetője Rákosi Mátyás lett. (Földesi, Szerencsés, 1998)

„Ilyen körülmények között teljesen illuzórikussá vált az egyesülési, a gyülekezési, a lelkiismereti, a szólás- és a sajtószabadság igénye. (...) 1948-tól pedig kizárólag a pártállam irányításával és ellenőrzésével működhettek, tehát lényegében a monolitikus társadalomszervezés megnyilvánulásai voltak.” (Belényi, 2003, <http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2003&honap=2&cikk=7141> letöltve: 2009. 05. 02. 16:00)

Ha az 1940-es évek végi irodalmi életet vizsgáljuk azt tapasztalható, hogy az alkotói szabadságot nagymértékben korlátozták ebben az időszakban. Különböző intézményeket hoztak létre, melyek jelentős mértékben hozzájárultak a kor íróinak ellehetetlenítéséhez.

„A kortárs magyar irodalmat pusztító hivatalok sorában kiemelkedő szerepet játszott az 1948-ban életre hívott (egyébként tiszavirág-életű) Országos Könyvhivatal. Ez az intézmény a Magyar Dolgozók Pártja elvi irányítása alatt intézményesen – és sajnos sok esetben annak a lehetőségét is elvette, hogy a fiatal, új írótehetségek könyvekben is az olvasóközönség nyilvánossága elé léphessenek. 1948. nyaráig a Miniszterelnökség sajtóosztálya foglalkozott a magánkiadásban megjelentetni szándékozott kéziratok engedélyezésével (Domonkos, 1996, p.30)

A következő években folyamatos intézményi változások történtek, melyek lezárultával létrejött a Kiadói Főigazgatóság.

„1949 szeptemberében azután megszűnt az Országos Könyvhivatal, s az időközben államosított könyvkiadás felügyelete átkerült a Népművelési Minisztérium irodalmi főosztályának a hatáskörébe, majd 1953-ban megalakult ott a Kiadói Tanács, 1954-ben ebből létesült a Kiadói Főigazgatóság, Kállai Gyula vezetésével.” (Domonkos, 1996, p.33)

A forrásban olvasható, hogy az egész könyvkiadás államosítva volt. Ezáltal kizárt volt, olyan könyv megjelentetése, amelyet a hatalom ne vizsgált volna meg, megfelel-e a kor és az ideológia kritériumainak.

Az új rendszer ellehetlenítette az alkotók többségét, megszűnt a művészi szabadság.

„Az egypárti diktatúra gúzsba kötötte az alkotókat. Az írok többségének a nyilvános megmérettetés helyett a mellőzés jutott. Műveikre nem találtak kiadót - valamennyi pártállami kezekben volt -, az alkotáshoz méltatlan körülmények között sokuknak még az írástól is elment a kedvük.” (Standeisky, 1996, p.23)

Ha azonban mégis könyvírásra, majd annak kiadására szánták el magukat az írók, akkor egy igen hosszú folyamat elé néztek, mely korán sem garantálta, hogy szerzeményeik végül ténylegesen kiadhatóvá váljanak.

Egy mű kiadása, hosszadalmas ellenőrzésekkel teli folyamat, melynek során a szerző kézírata egyik intézmény ellenőrzése után került át egy másik kontrollja alá, míg végül azt ki lehetett nyomtatni. Azonban a megpróbáltatások még ezután sem értek véget. Ha valaki meg akart jelenteni, egy művet, akkor annak kéziratát el kellett juttatni a művek előzetes ellenőrzését végző Kiadói Főigazgatósághoz, hogy megköthessék a kiadásra szóló szerződést. Ezután a kézirat bekerült a könyvkiadó listájába, mely a kiadásra szánt könyveket tartalmazta. Majd a

tervezetet ismét elküldték a Kiadói Főigazgatósághoz, ahol átolvasták, véleményt alkottak róla, majd továbbították az ellenőrzés magasabb szintjeihez, az ő vizsgálódásuk után lehetett csak a tervezetet engedélyezni. (Domonkos, 1996)

A nyomdába csak a pecséttel ellátott kézirat kerülhetett. A nyomdai előkészítés során még egyszer ellenőrizték a kéziratot, hogy a felső vezetés tagjainak is elnyerje tetszését. A kézirat végső nyomtatására csak ezután kerülhetett sor. Ezután, az első példány felkerült a Minisztériumba, hogy megszerezzék a forgalomba hozatali engedélyt. (Domonkos, 1996)

A cenzúra az élet minden területére kiterjedt ilyen volt például az oktatás is.

Az oktatás meglehetősen egyoldalú volt ebben a korszakban. Átfogalmazták a tananyagokat, a történelemoktatás jelentős mértékben az ideológia szolgálatába állt. Csak azokat a témaköröket, történéseket tartották meg, melyek összeegyeztethetőek voltak az ideológiával. (Földesi, Szerencsés, 1998)

„Az ideológia nem kímélte az egyéb tantárgyakat sem, erősen megrostálták a magyar irodalom kincsesárát, az osztályharcos, forradalmi romantikába nem illő költőket, írókat meg sem említették, sőt egyes költők, írók életműveiből is kiiktatták azokat a műveket, melyek nem illettek az ideológiai koncepcióba. Jókai Mór regényeit például nem adták ki újra, nagy kincsnek számított egy-egy antikvár példány. Ady Endrét azzal járatták le, hogy egyoldalúan, mint proletariátus költőjét szerepeltették.” (Földesi, Szerencsés, 1998, p.47-48)

Kijelenthetjük, hogy az ideológia az egyéb művészeti ágakat is megfertőzte. A szabadságszerető művészeket kiszorították, a hatalom szolgálatában álló alkotók. Ők a kommunizmus dicsőítésében látták a művészet követendő példáját. Tömegével születtek meg a szocialista embertípust megörökítő monumentális alkotások. Természetesen nem maradhatott ki a sorból Rákosi arcképe sem, amely minden hivatal és üzem falán megtalálható volt, Sztálin portréja mellett.

„Ezzel párhuzamosan művészek sokasága került tilalmi listára, többek között Madáchnak Az ember tragédiája c. alkotását és Bartók műveit sem játszották. Felmerült az is, hogy a túlzott „klerikális beütésű” nemzeti imánk, a Himnusz helyett újat íratnak egy kortárs költővel és zeneszerzővel (...) Az irodalomban is tehát a szocializmus építésének bemutatása, a termelés elősegítése vált követelménnyé. Ugyanakkor a szocialista tartalom követelése vált általánossá.” (Földesi, Szerencsés, 1998, p.55)

A Rákosi-rendszer a művészeti ágak közül kiemelt szerepet szánt az irodalomnak. A kor írójának azt a feladatot szánta, hogy írásaikkal a rendszert szolgálja. Mégpedig, olyan módon, hogy a megírt művek a rendszer sikereit példázzák. (Glatz, 2000)

Glatz példákat hoz fel, hogy az írókat, akik nem szimpatizáltak a fennálló rendszerrel, milyen retorziókkal sújtotta a hatalom.

„A párt minden korábbinál magasabbra „értékelté” az irodalom politikai szerepét. Ez az irodalom-politikai felfogás alapvetően kirekesztő jellegű volt: azok az alkotók, akik szemben álltak, vagy csak húzódoztak a tevőleges részvételtől, hallgatásra, az értelmiségi lét peremén való vegetálásra ítéltettek, de többen börtönbe is kerültek. Az irodalompolitika megkonstruálta a „haladó hagyomány”-t, amely megcsonkított életművek vékony szála volt: a lírában Petőfi a „forradalmi” Ady és József Attila egyes versei, a prózában Jókai, Mikszáth, Móricz Zsigmond és a népi írók bizonyos regényi. A „pesszimista” Madáchot, az „öncélú, dekadens” Babitsot és Kosztolányit legszívesebben elfelejtették volna.” (Glatz, 2000, p.677)

Az író úgy ítéli meg, hogy az irodalom stílusváltáson ment keresztül a korszakban. Az irodalmi alkotások az eszmét kényszerültek szolgálni.

„A kor irodalompolitikája a „haladó hagyomány” elé helyezte a „nagy szovjet irodalom” példáját, de nem az orosz klasszikusokét, hanem az 1930-as évek óta kialakult ún. szocialista realista irományokét, amelyek közérthető formában, hősi színekben ábrázolták a múltat és (még inkább) a jelent. Pozitív fejlődő hősei már a jövő kommunista embereit állították az olvasó nép elé vonzó példaképként. Még az azonosulni kész kommunista és ún. „útitárs” népi írók munkáját is szinte lehetetlenné tette az „irodalmi vitáknak” nevezett kampányok sora 1949-1953 között, amelyek többnyire valamilyen aktuális politikai feladat közvetítésének céljaival indultak.” (Glatz, 2000, p.677)

5.2. A rádiózás helyzete a korszakban

A rádiózás történetében is változást hozott a negyvenes évek vége. A kommunista hatalom erre a médiumra is rátette a kezét, kiépült a hazai rádiócenzúra. A hatalmat megszerző Magyar Dolgozók Pártja a nyugati országokból érkező rádióadások, megszüntetését tervezgette. Ebben a folyamatban

is a szovjet mintát követte. A kommunista berendezkedés egészére jellemző volt a „nyugat hangjainak” több-kevesebb sikerrel véghezvitt zavarása.

Rákosiék a rádiózásban látták a propaganda, egyik leghatékonyabb eszközét. Ezért tömegesen jelentek meg az egyszerű és olcsó néprádiók. A vezetés elgondolása szerint ezek a készülékek csak a középhullám vételére lettek volna alkalmasak, azon belül is csak a Kossuth és a Petőfi adásainak vételére. Azonban hamar kiderült a néprádió hibája. Még ezzel a készülékkel is befoghatóak a nyugati ellenségesnek tekintett frekvenciák. Így az emberek a Szabad Európa és az Amerika hangjaiból értesülhettek a valóságról. (Szovjet tapasztalatokra épült a hazai rádiócenzúra, 2008, <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19570> letöltve: 2009. 05. 03. 16:16; Glatz, 2000)

5.3. Filmek és filmgyártás

A filmgyártás meglehetősen egyoldalú volt ebben az időszakban. Egy rendszerváltás előtti (1985-ös) forrás így ír a korszak filmes alkotásairól:

„1949-1953-ban 31 magyar film készült, köztük a felszabadulás utáni első színesfilm, a Lúdas Matyi, a fiatal Soós Imre és Horváth Teri főszereplésével. 1949-től a történelmi tárgyú filmek háttérbe szorultak és a „mai” tárgyúaknak, ezen belül is a munkáskörnyezetben játszódóknak adták át a helyüket. Ez teljesen összhangban volt a kultúrpolitika törekvésével, vagyis azzal, hogy a film ugyancsak a napi politika érdekeit és szükségleteit szolgálja, a megszépített valóságot és a jövő biztató kilátásait ábrázolja. Különösen az 1950 és 1952 között bemutatott filmekre a szemantizmus nyomta rá a bélyegét, mégis nem is egyet közülük („Ütközet békében”, „Civil a pályán”, „Különös házasság”, „állami áruház” stb.) kedvezően fogadott a közönség, köszönhetően annak is, hogy az ismert kiválóságok (Somlay Artúr, Latabár Kálmán, Benkő Gyula, Tolnay Klári stb.) mellett egyre izmosodó fiatal filmművész-tehetségek is (Gábor Miklós, Szirtes Ádám, Pécsi Sándor, Ferrari Violetta) szerephez jutottak azokban.” (Balogh, Gergely, Izsák, Jakab, Pritz, Romsics, 1985, p.366)

Meglátásom szerint a forrás érdekessége az, hogy nem említi a cenzúra szót, hanem a „háttérbe szorultak” kifejezést alkalmazza. Azt sugallva ezzel, hogy nem volt rájuk igény. A valódi ok szerintem inkább abban rejlik, hogy bizonyos történelmi témák, mint mondjuk a török elnyomás elleni küzdelem, vagy az 1848-

49-es szabadságért vívott harc a hatalom számára kínos asszociációkra adott volna lehetőséget.

Pedig cenzúra a filmek esetében is jelen volt. Sorra vágták meg a hatalom számára elfogadhatatlan filmes alkotásokat. Sok filmet még elkészülésük előtt letiltottak.

„A filmeket az ötvenes években sújtotta a legkeményebb cenzúra. Az alkotás sorsa már a forgatókönyv stádiumában megpecsételődött, ezért ebben a korszakban nem találunk túl sok betiltott filmet, mert azok általában el sem készülhettek. Ez alól a Várkonyi Zoltán rendezte Keserű igazság, Kalmár Tibor filmje A nagyrozsdási eset és Banovich Tamás első nagyjátékfilmje Az eltűszentett birodalom jelentenek kivételt. A Keserű igazság az 56-os forradalmat megelőző feszült hangulatban forgott. Megrázó kordokumentum, mely egy a korabeli sajtóban megjelent cikk alapján készült. A történet egy tragédiával végződő erőltetett építkezést mutat be. A rendező ebben az alkotásában az erőszakos iparosítás kritikáját fogalmazza meg. Ebből a radikális filmből a cenzúra nem tudott mit kivágnani, ezért 30 évig dobozban maradt: 1986 októberében a forradalom 30. évfordulóján mutatták be.” (Betiltott filmek és cenzori melléfogások, 2008,

http://www.mult-kor.hu/20080401_betiltott_filmek_es_cenzori_mellefogasok
letöltve: 2009. 05. 03 16:17)

5.4. A remény napjai - 1956

Az ötvenhatos forradalom egyik kiindulópontja tulajdonképpen Rajk László és társai újratemetése. „A temetéssel egy időben, az Irodalmi Újságban megjelent Háy Gyula cikke, amely többek között kimondta: *„Az írónak, mint bárki másnak, minden korlátozás nélkül szabad legyen (...) nem marxista módon gondolkodni, (...) igazságtalannak találni, amit még hivatalosan igazságosnak mondanak, nem szeretni egyes vezetőket, dilemmákból olyan becsületes kiutat ajánlani, amelyet politikai és gazdasági vezetőink irreálisnak tartanak...”*” (Földesi, Szerencsés, 2000, p.60)

Az 1956-os forradalom előzményinek fontos részét képezi a MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) megalakulása, melynek 16 pontos követelésében már szerepel a teljes szólás és véleményszabadság.

1956 október 23-án országszerte tüntetések zajlottak. Budapesten és a nagyvárosokban alkalmi szónokok tartottak beszédeket. Este Gerő Ernő rádióbeszéde feldühítette a tüntetőket, akiknek egy része a Magyar Rádió székházához vonult. Itt eldőrdültek az első lövések. A tüntetők másik része a Sztálin szobor lebontására igyekezett. Forradalom tört ki. Az írók is tevékenyen résztvettek a forradalomban, ki költeményekkel éltette a forradalmat, ki cikkekkkel próbált nyomást gyakorolni a döntéshozókra.

„A szovjetek szerint az írók a felkelés kitörése után is döntően befolyásolták az eseményeket, holott az október 23-ai tüntetés szervezésében egyáltalán nem vettek részt. A rá következő napokban azonban nyilatkozatok, cikkek, üzenetek útján próbálták meggyőzni Nagy Imrét, hogy ismerje el a felkelők követeléseit, és érje el a statárium megszüntetését. Igaz, jó szándékú erőfeszítéseiknek, rábeszélő szavaiknak nem mindig volt kellő hatásuk.” (Standeisky, 1996, p.50)

Október 25-én a Parlament előtt békésen tüntetőkre a környező épületekből tüzet nyitottak. Ez feldühítette a tüntetőket, akik fegyvert ragadva immáron felkelőként küzdöttek az elnyomás ellen.

„Október 28-a után az írók közül ki-ki érdeklődésének, politikai beállítottságának megfelelően tájékozódott, keresett helyet magának: volt, aki saját szakállára, volt, aki hivatalos megbízásból jelent meg a munkástanácsok ülésein, ment el a forradalmi szervek gyűléseire, vett részt az új közigazgatási szervek munkájában, vagy lett a munkahelyén alakult forradalmi bizottság tagja.” (Standeisky, 1996, p.53-54)

Október 30-ra a forradalom győzelmet aratott. Megkezdődött a szovjet csapatok kivonása az országból. Azonban már másnap október 31-én Moszkvában elhatározták a forradalom leverését.

November 1. Nagy Imre felmondta a Varsói Szerződést és kijelentette Magyarország semlegességét.

November 4-én a szovjet csapatok előzönlötték az országot és leverték a forradalmat.

Fontos 1956 kapcsán megjegyezni, hogy a különböző politikai beállítottságú írók együtt léptek fel a forradalom ügyeiért.

„Az ellenállás heteiben a kommunista ellenzékiek, a népiek, valamint a két csoport egyikéhez sem tartozó írók együtt, egységesen léptek fel a forradalom vívmányainak megőrzéséért. 1957 elejétől törekvéseik kilátástalanná váltak: a

megerősödött hatalom fellépett ellenük, s mindenekelőtt az „ellenforradalom szellemi előkészítőinek” nevezett „renitens” kommunistákon torolta meg az őt ért megrázkódtatást” (Standeisky, 1996, p.26)

5.5. A Kádár-rendszer

A Kádár korszak tulajdonképpen három részre osztható. Az első szakaszt az 1956-tól 1962-ig tartó időszak képezi. Ezt a korszakot a restauráció és a konszolidáció szavakkal lehet jellemezni. A második szakasz a konszolidált Kádár korszak volt, ez 1963-tól 1985-ig tartott. A harmadik egység a Kádár rendszer válsága volt 1985 és 1988 között.

Az 1956-os forradalom véget vetett a Rákosi – diktatúrának. Az ország új vezetője Kádár János lett. Hatalomra kerülése után céljai közé tartozott a diktatúra helyreállítása. Ez a folyamat 1962-ig elhúzódott. (Földesi, Szerencsés, 1998)

1963-ban már némileg enyhült a diktatúra. Még ebben az évben Kádár amnesztiát adott az 1956-os forradalmároknak. Fennmaradt a diktatúra ugyan, de már nem volt totális. Nem volt személyi kultusz, az emberek a kezdeti ellenszenv után elfogadták Kádárt. A gazdasági rendszert továbbra is a tervgazdálkodás jellemezte, azonban egy új modell alakult ki. Sőt az 1968-as új gazdasági mechanizmusnak köszönhetően javult a gazdasági helyzet. Ez is közrejátszott abban, hogy Magyarországot a szocialista tábor legvidámabb barakkjaként emlegették. (Glatz, 2000)

Ebben az időszakban nem volt munkanélküliség, pontosabban fogalmazva bújtatott munkanélküliség volt. Az emberek egy része olyan munkát végzett, amelyre nem volt szükség. A társadalmi különbségek elhanyagolhatóak voltak.

Az 1970-es években, köszönhetően az olajárrobbanásnak is az ország hiteleket vett fel, melynek következményeképpen jelentős mértékben eladósodott. A nyolcvanas évek közepére a gazdasági és társadalmi válság alakult ki, amely Kádár János bukását eredményezte. Utódja Grósz Károly lett. Az 1989-es év elhozta a rendszerváltást. A szocialista rendszert felváltotta a polgári rendszer. A kommunista diktatúrát felváltotta a polgári demokrácia. (Földesi, Szerencsés, 1998 ; Glatz 2000)

A cenzúra a Kádár korszakban is működött. Bár az évek előrehaladtával annak keménységi foka változott. A 3T (tilt, tűr, támogat) politika, majd az öncenzúra megjelenése enyhülést jelentett a korábbi szigorhoz képest.

„Az ’56-os forradalom leverése után a politika lényegében olyan területté vált, amelyről az emberek nyíltan nem mondhatták ki a véleményüket. A lakosság gyakran szidta a rendszert, de elfogadta, hogy időnként meg kell hallgatni a nyilvánvaló hazugságokat, a semmitmondó szónoklatokat, amelyekre már alig figyelt oda valaki. Így a művészetek vették át azt a feladatot is, amit a politikának kellett volna hordoznia. A kimondott és ki nem mondott gondolatok, a „félmondatokból is értjük egymást”, a „sorok közötti olvasás” olyan össznépi társasjátékká vált, ami azok kezébe is odakényszerítette a könyvet, az újságot, a folyóiratot, azokat is színházba, moziba vonzotta, akik korábban talán nem tettek volna ilyet.” (Földesi, Szerencsés, 1998, p.74)

5.6. Restauráció és konszolidáció 1956-1962

Az 1956-os forradalmat követően az írók nehezen kaptak lehetőséget. Szinte folyamatos ellenőrzésnek voltak kitéve. A hatalom a kezdeti időkben ódzkodott írásaiktól, különösen a forradalom alatti tevékenységük miatt.

„1956 novemberétől kezdve, a Kádár-korszak irodalompolitikája számára legalább egy évtizeden át a kérdések kérdését az jelentette, hogy vajon „rendeződött-e a viszony” – s hogyan- egy-egy író és az irodalompolitika között. De a nyomdafestékhez jutás, a megjelenés lehetőségét illetően az írók számára is kérdés volt „a tú foka”, s a nyilvánosság kapuján való átjutás minden esetben más és más eljárásrendet tételezett föl, aszerint, hogy kiről, milyen súlyú életműví íróról volt szó, mennyire tűnt tehát fontosnak a megnyerése, pontosabban: a megnyerés látszatának kialakítása, hiszen az író és a politika alkujának a tisztességében „a szerződő felek” egyike sem hihetett.” (Domonkos, 1996, p.160)

„Másfelől nagy szerepet játszott az is, hogy milyen sérelmet táplál, s miért neheztel egyik-másik íróra az irodalompolitika 1956 októbere után, amelynek előkészítésével, kirobbantásával és irányításával a Kádár-féle pártvezetés amúgy is az írókat vádolta” (Domonkos, 1996, p.160)

A cenzúra nemcsak az országon belüli alkotásokat figyelte, hanem a külföldről érkező úgymond propagandaanyagokat is. Ezeknek a felügyeletére létrehozták a Tájékoztatási Hivatalt.

„A külföld felé irányuló, de különösen az onnan érző propaganda kezelésében kiemelt szerepet kapott az 1956 decemberében létrehozott Tájékoztatási Hivatal, mely a kormány központi sajtótájékoztatási szerveként felügyelte a Magyar Távirati Irodát és a Rádiót is, valamint felelős volt az országban megjelentetett vagy ide hozott sajtókiadványokért. A Magyarországra érkezett, akár előfizetett, akár magánszemélyek vagy intézmények által küldött nyugati napilapok, folyóiratok, könyvek vagy egyéb kiadványok ellenőrzésére, adott esetben elkobzására, bezúzására vagy visszaküldése a hivatal Kádár Jánosné vezette sajtóigazgatási osztályának hatáskörébe tartozott.” (Cseh, Kalmár, Pór, 1999, p.367)

A Tájékoztatási Hivatal feladata némileg módosult az 1950-es évek elejéhez képest. Már nem rendelkezett, olyan tilalmi listával, mint korábban. Azonban ez nem jelentette azt, hogy az ellenőrzés mértéke csökkent volna. A nyugatról bekerülő sajtótermékeket tüzetes áttanulmányoztak, amit nem találtak megfelelően egyszerűen kivonták a forgalomból. A legtöbb esetben arra hivatkoztak, hogy ezek az újságok kapitalista agitációs anyagok, valamint, hogy a tőkés világ magasztalását bemutató írások. (Cseh, Kalmár, Pór, 1999)

Az 1957-es esztendőben, olyan változások történtek, melyek szinte teljesen ellehetetlenítették az írók és az újságírók munkáját.

„Január 17-én az Írószövetség működését felfüggesztették. Két napra rá az Újságíró Szövetség jutott ugyanerre a sorsra. A hatósági döntésről a Népszabadság január 18-ai, illetve 20-ai száma adott hírt azzal az indoklással, hogy a fenti szervezetek „nyíltan szembehelyezkedtek a konszolidációs törekvésekkel, a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenységet fejtettek ki.” (Standeisky, 1996, p.198)

Az 1957-es esztendőben, olyan változások történtek, melyek szinte teljesen ellehetetlenítették az írók és az újságírók munkáját.

„Január 17-én az Írószövetség működését felfüggesztették. Két napra rá az Újságíró Szövetség jutott ugyanerre a sorsra. A hatósági döntésről a Népszabadság január 18-ai, illetve 20-ai száma adott hírt azzal az indoklással, hogy a fenti

szervezetek „nyíltan szembehelyezkedtek a konszolidációs törekvésekkel, a Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenységet fejtettek ki.” (Standeisky, 1996, p.198)

Ezáltal a hatalom megszüntette azokat az intézményeket, melyek a magyar írók, az íróársadalom érdekeit képviselték.

Az Írószövetség felszámolása után még mindig voltak olyan színterek, ahol az 1956-os forradalom szellemisége megmaradt. A hatalomnak nem volt elegendő kapacitása, arra, hogy ezeket a kommunista ideológia elképzeléseinek megfelelően formálja át. (Standeisky, 1996)

1956 utáni években működött az ellenőrzés a nyomtatott sajtóban, valamint a rádióban. Előzetes és utólagos cenzúra egyaránt volt. A Magyar Távirati Irodához befutó híreket szelektálták. A rádióban csak előre rögzített anyagokat lehetett leadni. Még azt is kikötötték, kit nem alkalmazhatnak a médiumoknál rendszerellenes nézeteik végett. (Cseh, Kalmár, Pór, 1999)

Az ország vezetője Kádár János azonban úgy vélekedett, hogy a cenzúra még nem működik tökéletesen. Erről adott hangot országgyűlési beszédében.

„Kádár országgyűlési beszédében a burzsoá nacionalizmus kártevéseiről, „az egészséges osztályszemlélet” szükségességéről beszélt. Nehezményezte, hogy a színházak repertoárjában a Horthy-korszak „népszerű tollforgatói” szerepelnek (Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc), és hogy a könyvkiadók „burzsoá szemetet” adnak ki. Kíváncsi az MDP 1948. júniusi programnyilatkozatára emlékeztetnek. „Művészeinktől és íróinktól azt várjuk (...), hogy a művészet sajátos eszközeivel, magas színvonalú alkotásokkal és alakításokkal szolgálják népünket, neveljék dolgozóinkat a haladás, az erkölcsi tisztaság, a szocialista hazá szeretének szellemében.” ” (Standeisky, 1996, p.215-216)

Az MSZMP Tudományos és Kulturális Osztálya is hasonló módon vélekedik az irodalmi élet helyzetéről 1957-ben.

„A marxizmus elleni támadás szélesen bontakozik ki az irodalmi és művészeti élet gyakorlatában. Az irodalom pártosságának, a szocialista realizmusnak polgári liberális tagadása tág teret nyitott nemcsak a polgári irodalmi és művészeti irányzatoknak általában, de ezen belül is különös súllyal az olcsó sikert hajhászó, színvonalatlan műveknek, a kispolgári giccsnek (...) Az eszmei zavarkeltés ellen eddig még nem vettük fel kellő eréllyel a harcot. Ideológiai téren nem a párt támad, hanem az ellenforradalom támad” (Standeisky, 1996, p. 231-232)

A tömegtájékoztatás az ötvenes évek végén is az állam kizárólagos monopóliuma. Az állam mondta meg miről szabad és miről tilos írnia az újságoknak, könyveknek, valamint, hogy hogyan foglaljanak állást aktuálpolitikai kérdésekben. Ezeket az útmutatásokat az 1958-tól állandósított főszerkesztői értekezleteken határozták meg. (Cseh, Kalmár, Pór, 1999)

Ezekben az értekezletekben nemcsak a keretek behatárolása történt, hanem a már megjelent sajtótermékek ellenőrzése.

„A főszerkesztői értekezletek másik, színesebb, de a résztvevők számára kellemetlenebb napirendjét, az úgynevezett „lapbírálatok” képezték. Az Agit. Prop. Osztály, mind a Tájékoztatási Hivatal több munkatársának a „lapolvasás”, tehát az utólagos cenzúrázás volt a kötelessége. E cenzorok észrevételeit, kifogásait gyűjtötte csokorba a hivatal vezetője az értekezletet megelőzően, s ismertette aztán egybegyűltek okulásra. A tájékoztatási hivatalbeli értekezleteknek általában a nagyobbik részét a kritikai észrevételek ismertetése vette igénybe, melynek keretében arról tájékoztatták a média felelőseit, *miről nem kellett volna* egyáltalán, vagy *miről kellett volna másként* tájékoztatni az elmúlt hetekben a hallgatókat, olvasókat.” (Cseh, Kalmár, Pór, 1999, p.225)

Ebben az esetben nem maradhatott el a felelősségre vonás sem.

„Az utólagos cenzúra tehát egyfelől a tilalmasnak ítélt témák közléséért dorgálta meg a bűnösöket (nemegyszer komikus, jelentéktelen apróságokat vetve kicsinyesen a szemükre) másfelől arról oktatta ki a megjelenteket, milyen kérdéseket, s hogyan tárjanak a közönség elé a pártvonalnak megfelelően. A már megjelent írások, cikkek, elhangzott rádióműsorok kontrolljával a hivatásos cenzorokon és az ügybuzgó, éber önszorgalmú figyelőkön (feljelentőkön) kívül az Agit.-Prop. Osztály által felkért, egy-egy konkrét feladattal és jelentéstétellel megbízott szakmabeli is foglalkozott (valamely lap két-három heti példányainak vagy egy-egy rovatának, a rádió valamelyik műsorának „elemzésével”) társadalmi munkában, s időről időre egyes pártfórumok is napirendjükre tűzték (a megye vagy kerület) valamely orgánumának vizsgálatát.” (Cseh, Kalmár, Pór, 1999, p.225-226)

5.7. A konszolidált Kádár-rendszer 1963-1985

Sok mindent nem tudom, hogy hogyan kéne mondani, meg hogy, hogy szabad, meg hogy hogyan akarom, meg hogy, hogy lehet.

Hofi Géza

Ez a szállóigévé vált kijelentés elárulja, hogy az 1960-as és 1970-es években, a cenzúra terén Magyarországon, már nem volt akkora szigor, mint korábban. Egyes témák említését már nem korlátozták, olyan mértékben, mint a Rákosi-rendszerben. Egyéni megítélésüknek azonban még mindig a párt álláspontját kellett tükröznie.

A hatvanas évekre Kádár már felismerte, hogy szakítania kell elődje szigorú kultúrpolitikájával, és a társadalmi viszonyok rendezése érdekében engedményeket kell tennie. A cenzúra kérdésköre azonban még így is megoldhatatlan problémának számított.

„A rendszer kultúrpolitikájának megoldhatatlan problémája maradt a szint soha néven nem nevezett cenzúra is. A későbbi dokumentumokban a „politikai eszközök” helyett már rendszerint „elvi irányítás” áll, abban azonban mind megegyezik, hogy ha változó hangsúllyal is, de egyaránt helyteleníti az „adminisztratív eszközök” használatát, amit minden határozat afféle szükséges rossznak tekint. Olykor meg is indokolták elméletileg, miért helytelen az egyszerű adminisztratív tiltás, a gyakorlatban azonban mégsem mondtak le róla soha, legfeljebb, csak az idő előrehaladtával és a viszonyok változása miatt, némileg takarékosabban bántak vele.” (Bart, 2000, p.32)

Aczél György irányítása alatt a hatvanas és hetvenes években jelentős változások történtek kultúrpolitikai életben. Az Aczél György nevével fémjelzett korszak már érezhetően több engedményt adott az alkotóknak, mint korábban. A Rákosi-korszak 2T-jét, immáron kiegészítette egy harmadik is. A rendszer már nem csak a tiltást és a támogatást ismerte, hanem egyes alkotásokat, melyek nem vitatkoznak a fennálló rendszerrel és az ideológiával már meg is tűrt.

Az enyhülés azonban még mindig nem jelentette a teljes szabadságot. Tabutémák „természetesen” továbbra is voltak.

„Mindenekelőtt kinyomtathatatlan volt bármi, ami vélhetőleg sértette volna a Szovjetunió feltételezett érzékenységét és különösen kerülendő volt a szovjet-

magyar viszony árnyalt, vagy áttételes bírálata bármi tekintetben, a legfőképpen azonban 1956 vonatkozásában illetve említhetetlennek minősült a párturalom akár csak „áthallásos” bírálata is. Szovjet ügyekben tehát abszolút volt a tilalom, ami mintegy az eleve kérlelhetetlenebbnek feltételezett moszkvai cenzor szempontjait érvényesítette, nem pedig valamiféle mérték kérdése.” (Bart, 2000, p.38)

A tiltások nem csak a politikai kérdések terén, hanem közéleti témák esetében is voltak.

„Szinte ugyanilyen erős tabu alá estek legalább a 70-es évek elejéig a trágár kifejezések és a pornográfnek minősíthető leírások is, habár etekintetben a szerkesztőségeknek volt már némi mérlegelési szabadságuk.” (Bart, 2000, p.38)

Az utóbbi mármint a trágárság és pornográf tartalmú témák tiltása szinte teljes társadalmi támogatásra talált.

„Nemcsak a trágárság volt hivatalosan üldözendő, de a vele azonos megítélés alá eső argó is nemkülönben, legalábbis a korszak elején még. Egyébként mindkét tilalom, akárcsak a szexualitás ábrázolásának tilalma is teljes mértékben élvezte a korabeli hazai közízlés támogatását, aminthogy a magyar irodalom is csak ritkán sértette meg ezeket a normákat.” (Bart, 2000, p.39)

A formálódó új rendszer tiltásáról így ír *Haraszti Miklós A cenzúra esztétikája* című művében:

„Természetesen tilt is az új rendszer, de csak a művészek védelmében. A szó tulajdonképpen értelemben vett tiltásra csak ott van szükség, ahol a kontárkodás magányos, és nem igényel különösebb anyagi eszközöket. Betiltják a sokszorosítógépek magán bérbehozatalát és forgalmát, az ilyen gépek mellé ellenőrt állítanak minden hivatalban. Illegális a hivatalos kereteken belüli képeladás, művészengedély birtokában lehet csak képzőművészeti segédeszközöket vásárolni. Az amatőrismust is szabályozzák, megvan a maga helye és ideje.” (Haraszti, 1991, p.56)

A szerző példákat hoz fel, hogy mely tevékenységek voltak nem megengedettek, valamint, hogy mely területeken nem volt szükség tiltásokra, mert itt amúgy is az állam egyeduralkodója érvényesült.

„Tilos lakáson, utcán vagy bárhol a hivatalosított helyeken kívül szavalni, felolvasni, zenélni, táncolni, tárlatot rendezni. De folyóiratok, színházak, filmstúdiók, zenekarok, tánckarok, rádiók, televízióállomások és hasonlók

esetében még csak tiltani sem szükséges. Mindenki tudja, hogy intézményeket csak az állam valamelyik szerve alapíthat, a sajátjaként.” (Haraszti, 1991, p.56)

Az 1960-as évek azonban már nemcsak a tiltásokról szólt. Újra lehetőséget kaptak a korábban mellőzött, vagy rosszabb esetben bebörtönzött alkotók.

„A hatvanas évek elejétől fokozatosan megszólalhattak, színpadra léphettek azok a művészek is, akiket a forradalom után bebörtönöztek. A színész Darvas Iván, Mensáros László, Nagy Attila, az író Déry Tibor, Illyés Gyulával, Németh Lászlóval, Vas Istvánnal, Juhász Ferencsel megtörték a csendet és kialakították a jellegzetes „hatvanas évek” hangulatát.” (Földesi, Szerencsés,1998, p.74)

Az irodalmi életben a korszak nagy alkotói sorra jelentették meg műveiket.

„Költészetben a legnagyobb hatása Illyés Gyula Új versek c. kötetének, Juhász Ferenc Harc a fehér báránnyal c. könyvének és Nagy László Arccal a tengernek c. művének volt. De folyamatosan publikáltak olyan költőegyéniségek is, mint Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Weöres Sándor, Kálnoky László stb. A prózában meghatározó erejű mű volt Ottlik Géza Iskola a határon c. Regénye, amelynek értékeit azonban csak késéssel fedezte fel a magyar olvasó. Sokkal nagyobb visszhangot váltott ki Fejes Endre Rozsdatemető, Cseres Tibor Hideg napok, Sánta Ferenc Húsz óra c. regénye.” (Földesi, Szerencsés,1998, p.74)

„Cenzúra természetesen volt. Az első cenzor maga az író volt, ő, az alkotó döntötte el mennyire lehet őszinte. A következő cenzort a kiadói szerkesztő, főszerkesztő, az irodalmi vezető jelentette, a sor végén pedig a Kiadói Főigazgatóság állt, ahová minden kéziratról lektori, illetve szerkesztői jelentést kellett küldeni. Ha a „lépcsőfokok” nem voltak elég éberek, és egy-egy könyv a megjelenése után bizonyult veszélyesnek, maradt a drasztikus megoldás: bezúzták.” (Földesi, Szerencsés,1998, p.74)

A hatalom már nem volt képes a korábbi szigort megvalósítani a rádió esetében. Így a társadalom a számára korábban nem létező fórumon informálódhatott a világ eseményeiről.

Az 1960-as évek közepétől a pártvezetés kénytelen volt lemondani a nyugatról sugárzó rádióadók műsorainak zavarásáról. Nem állt rendelkezésre az a pénzügyi keret, amellyel ezt tökéletesen meg tudták volna valósítani. (Cseh, Kalmár, Pór, 1999)

„1962-ben Hárs László, a Magyar Rádió első elnökhelyettese a belkereskedelmi minisztereknek, hogy a rádiókészülékek többségét a jövőben csak középhullámú és URH sávval lássák el. A rövidhullámú sáv kihagyása ugyanis a külföldi ellenséges rádióadók vételi lehetőségét nehezítené meg. A javaslat megvalósítása azonban (...) rövidesen elvesztette aktualitását Cserébe az 1957 után oly nagy anyagi áldozatokkal fölfejlesztett televízióban találnak kárpótlásra a rendszer irányítói. Egy darabig annak képernyőjére ugyanis politikailag kifogásolható műsor nem kerülhetett a gondos és sokszorosan biztosított ellenőrzés következtében” (Cseh, Kalmár, Pór, 1999, p.225-226)

A kísérleti adásokat követően rendszeressé váló televíziós műsorsugárzás lehetőséget teremtett a későbbi ismert tehetségek bemutatására, akik közül sokan ma is a pályán vannak.

„A televíziónak óriási szerepe volt abban, hogy a művészetek – először a történelem során – milliókhoz jutottak el, amely milliók ekkor még, az újdonságtól elvarázsolva és választási lehetőség híján meg is nézték a színházi közvetítéseket, vetélkedőket, koncerteket stb. Egészen tömeges jelleget öltött ez a Ki mit tud? című műsor kapcsán, amikor szerte az országban ezrek és ezrek vettek kezükbe verseskönyveket, kottákat, kezdtek táncolni, énekelni stb.” (Földesi, Szerencsés, 1998, p.75)

A hatvanas és hetvenes években egyre több nyugati kulturális termék került az országban. Jelentős mértékben terjedt a rock and roll és a beatzene.

„Az új irányzatokat –melyeket főként Nyugatról importáltuk- engedélyezés céljából szétszították a létező hivatalok között. A musicallel csak az Operettszínház kísérletezhetett. Először tiltották a rockot, s csak akkor ismerték el, azaz szervezték meg a felügyeletét, amikor bebizonyosodott, hogy folytonosságba hozható a helyi zenei hagyományokkal: népzenevel, táncdallal. Azontúl állami vizsga biztosította a rockzenészek magas színvonalát.” (Haraszi, 1991, p.105)

A beáramló nyugati zene hatására már gombamód szaporodtak az immáron nyugati stílusú zenét játszó fiatal együttesek, mint például az Omega vagy az Illés együttesek.

„A KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) felkarolta a zenekarokat, azzal a szándékkal, hogy majd irányítja az eseményeket, kordában tartva jó figyelemelterelő is lehet az új örület. Hamar kiderült azonban, hogy ez nem megy. Ekkor kampányt indítottak a „huligánok” ellen s vele a beat, az ifjúság generációs

forradalma ellen. Az ifjúság azonban lassan, de határozottan távolodott a korábbi nemzedékektől, s ez már politikai tartalmat is hordozott.” (Földesi, Szerencsés, 1998, p.78)

Az 1970-es évek közepétől némileg mérséklődött a rádióműsorok előzetes kontrollja. Jelentős arányban sugároztak immáron élő adásokat, melyek a vezetés, és az ország problémáit óvatos formában kritizáló beszámolók is. Majd a következő évtizedben már a rádió adások hangneme is módosult és egyre leplezetlenebb kritikák jelenhettek meg. (Urbán, 2005)

Virágzik a humor, a vicckultúra is a korszakban. A viccek immáron hol burkoltan, hol pedig nyíltan bírálják a rendszert. Fontos szerepük volt a hatalom és a társadalom közötti ellentétek feloldására.

„A politikai vicc az újkori magyar történelemben a politikai konszolidáció tartozéka volt. Az ún. Kádár-korszakban a vicc a humor sem korábban, sem később, sem pedig külföldön nem látott politikai szerepet kapott. Mintegy politikai szelep funkcióját töltötte be, amelyen keresztül ki lehetett engedni a rendszeren belül felgyülemlett ellentétek hevületét. Nemcsak a Szovjetunió, a párt és állam viszonya, a párt és a társadalom, az urbánus – népies ellentét, a gazdasági kölcsönökért való „koldulásunk” kapott helyet a vicckultúrában, hanem a rendszer valamennyi ellentmondása.” (Glatz, 2000, p.760)

Az 1980-as évek politikai enyhülése ellenére, még mindig voltak tiltott témák. Ilyen volt például a szovjetbírálathat.

„Bár enyhült a politikai helyzet szovjetbírálathat a leghalálosabb bűnnek számított ebben az időszakban is. A „szovjetellenesség” túlzó kifejezés lenne itt, mert nem volt akkor épelméjű szerkesztő Magyarországon, aki egyértelműen szovjetellenes részleteket tartalmazó írásokat közölni mert volna. (A szamizdat írások más kérdéskör. Ezek illegálisan működő folyóiratok voltak) Itt egy összehasonlíthatatlanul enyhébb változatról beszélünk, amikor valaki valami miatt bíráló, nem tetsző megjegyzéseket tett, írt le a Szovjetunióról, de azt sem közvetlenül politikai, az ottani rendszert érdemlegesen érintő összefüggésben.” (Vörös, 2004, p.23)

Hasonlóképpen tiltás alá esett a keményebb rendszerkritika.

„Az egypártrendszer és a pártvezető szerepe annyira szent és sérthetetlen volt, hogy megkérdőjelezése legális belföldi publikációban (a szamizdatokat tehát nem számítva) szóba se jöhetett, ha másért nem, azért, mert nem akadt volna

szerkesztő, aki az ilyen tartalmú közlést meg meri kockáztatni.” (Vörös, 2004, p.69)

5.8. Öncenzúra a Kádár-rendszerben

Az öncenzúra a késő Kádár-rendszer cenzúratörténetének egyik jellemző vonása volt.

Az öncenzúra árnyékában dolgozó író bizonyos keretek közé van szorítva. Tájékoztatnia kell a világ és az ország eseményeiről és egyben meg kell felelnie a hatalom elvárásainak is. Az újságíró ebben az esetben kevesebb információt közöl, saját véleményét minimális szintre szorítja vagy kényes témák esetében inkább eltekint azok közlésétől, mint például az 1986-os csernobili atomerőmű katasztrófa esetében. Ha mégis a közlést választja, gyakran alkalmaz eufémizmusokat, metaforákat.

Az öncenzúra tulajdonképpen az író és a sajtóirányítás közötti véleménykülönbségek elkerülését szolgálja. A hatalom úgy állítja be az öncenzúrát, mint valami szükséges rosszt. Mondván szükség van az újságírói öncenzúrára Magyarország megítélésének és polgárainak védelmében. Arra hivatkozik, hogy külföldön is vannak olyan témák, amelyek tiltása, az állam vagy a gazdaság védelmét szolgálják, és ezeket szemelőt kell tartani. Az újságíró társadalom egyik fele elfogadta ezen korlátozásokat, a sajtó felelősségvállalásaként tekintett ezekre. (Bajomi-Lázár, 2005; Hegedűs, 2001)

5.9. A rendszer válsága, rendszerváltás

A nyolcvanas évek közepére gazdasági és társadalmi válság alakult ki. Csökkent az életszínvonal. Felborult a kompromisszum a hatalom és a társadalom között. A rendszert bíráló, azzal egyre nyíltabban szembenálló ellenzéki szervezetek és pártok alakultak. Létrejött a Szabad Demokraták Szövetsége, megalakult a FIDESZ, a Fiatal Demokraták Szövetsége valamint a Magyar Demokrata Fórum, újszerveződött a Független Kisgazdapárt.

„1985 október 11-én a magyar demokratikus ellenzék felhívást intéz az Európai Kulturális Fórumhoz, amelyben többek között a Magyarországon alkalmazott cenzúra és a politikai diszkriminációra hívja fel a figyelmet.” (Beszedics, 2005, p.294)

A megalakuló új pártok, az egyre nagyobb társadalmi nyilvánosság és pártvezetésen belüli válság végül Kádár János bukását eredményezte.

A Kádár korszak e kései szakaszában a cenzúra már egyre ritkábban avatkozott be közvetlen eszközökkel. Az engedély nélküli szamizdat kiadványok ellen azonban még ebben az időszakban is a lehető leghatározottabban fellépett.

Kádár János utódjául Grósz Károly nevezték ki, aki már nem tudta megreformálni a rendszert. Elérkezett 1989, a rendszerváltás. Magyarország államformája immáron köztársaság. Életbe lépett a módosított alkotmány, melynek sarkalatos pontja szólásszabadságot.

„1990 január 31-én módosítják az 1986-os sajtótörvényt, deklarálják a lapalapítás szabadságát. Ezután törvény szavatolja, hogy magánszemély is alapíthasson lapot, televízió- vagy rádióstúdiót (az alapítónak csupán bejelentési kötelezettsége van.)” (Beszedics, 2005, p.301)

A magyar sajtó, a magyar média demokratikus úton fejlődik tovább.

6. A román cenzúra 1945-1989 között

A román kommunista cenzúra tulajdonképpen közvetlenül Románia második világháborúból való kiugrása után megkezdődött. A totális román kommunista cenzúra azonban csak 1947-től indul meg. Ezáltal két szakaszra osztható.

„A kommunista Romániában a cenzúrának két korszaka volt: 1947-1977 között intézményesen működött, az erre specializált Sajtó- és Kiadói Főigazgatóság égisze alatt, míg az 1977-1989-es időszakban ez az intézmény megszűnt, a cenzúra azonban megőrizte, sőt megerősítette kiváltságait. A rendeletileg létrehozott Főigazgatóság eleinte csak a nyomtatott sajtóra és a könyvkiadásra terjesztette ki az ellenőrzést, később minden művészeti és nyilvánossági formára.” (Malita, 2009, http://www.szin haz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=35194:ceausescu-szin hazba-megy&catid=30:2009-majus&Itemid=7 letöltve: 2009. 08. 03. 15:45)

Románia a tengelyhatalmak oldalán lépett be a második világháborúba. Az 1943-tól kezdődő sorozatos német vereségek hatására Romániában puccs tört ki. Amikor a szovjet hadsereg elérte a határt Románia átállt a szövetségesek oldalára.

Ezzel kezdetét vette a szovjet típusú diktatúra kiépítése.

„A román kormány és az Egyesült Nemzetek közötti fegyverszüneti egyezmény következtében, melyet 1944. szeptember 12-én írtak alá, megalakul a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság. Az egyezmény 16. cikkelye bevezeti a cenzúrát a teljes médiára. Egy szeptember 27-i dekrétum betiltja a sajtóban való tevékenységét azoknak, akik fasiszta elveket hirdettek. „Azokat a lapokat, amelyek az érintettek által jegyzett cikkeket közölnek, betiltják.” Formailag a cenzúra hivatala a minisztertanács hatáskörébe kerül (1944. okt. 20-án).” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

A következő évben is születtek olyan jelegű intézkedések, melyek a korábbi rendszer maradványainak felszámolását szolgálták.

„A cenzúra új főnöke Gh. Marinescu ezredes. „Egy 1945. május 2-i törvényrendelet előírja mindazoknak az időszakos és nem időszakos lapoknak azonnali kivonását a forgalomból, amelyek fasiszta-hitlerista jellegűek, vagy olyan elemeket tartalmaznak, amelyek árthatnak Románia az Egyesült Nemzetekkel

vagy a Szovjetunióval való jó viszonyának.” 1945. május 9. – Németország kapitulációja – után betiltják és bezúzzák az összes „militarista, rasszista, nemzetiszocialista publikációt”(…) Egy (1946. március 5-i) törvény átalakítja a propagandaminisztériumot tájékoztatási minisztériummá. Ennek hivatása „irányítani, szervezni és ellenőrizni a sajtó, a rádió, a film stb. minden információs tevékenységét”. Ez a jól ismert „Sajtó főigazgatóság” karrierjének kezdete.” ” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

Az „új” román sajtó kezdettől fogva a szovjet irányt követte. A kezdetekkor azonban sok probléma adódott: „A román sajtó irány- és hangadója a *Pravda* mintájára megjelentetett *Scântea* vált. Az akkor megjelenő új lapoknak azonban szembe kellett nézniük azzal is, hogy a sajtóban kevés a szakember, főleg a „politikailag” és szakmailag felkészült újságíró. A cenzúrának így bizonyos esetekben még jótékony hatása is volt, hiszen többek között kijavította a nyelvtani vagy lexikális pontatlanságokat.” (Papp, 2005, p.60)

Románia fasiszta diktatúrából kommunista diktatúrává alakult át. A kommunista cenzúra felváltotta a fasisztát. Kezdetben a fasiszta írásokat és mindent, aminek valamilyen köze volt a fasizmushoz igyekeztek összegyűjteni, és központilag megsemmisíteni. A cenzúra ekkor még csak erre a témakörre koncentrált, ebben látták ugyanis az akkori állam főellenségét.

A cenzúrahivatal hatásköre később terjedt ki a román média egészére.

Elkezdődött az újságok, könyvek, filmek színdarabok ellenőrzése, megtisztítása. Immáron már nemcsak a külső ellenségtől, hanem a hatalmat belülről bírálóktól.

„A szovjet hatóságok hamarosan betiltják a *Dreptatea*-t [Nemzeti Parasztpárt lapja] és a *Viitorul*-t [román hetilap] (1945. március 1-jén). A szabad sajtót követelő hangok visszhang nélkül maradnak. A kormány csak „a cenzúra által, a hallgatás védőpajzsa mögül” irányít. Az 1946-os választások előtt a *Dreptatea* újramegjelenése alkalmat ad jeles íróknak (Serban Cioculescunak és Vladimir Streinunak) a cenzúra elleni tiltakozásra. *Magyarázat a cenzúra kapcsán* címmel a parasztpárti lap tudatja olvasóival (1947. február 9-én), hogy „cikkeink, ahol zavarosnak bizonyulnak, a kimondottan a mi tiszteletünkre létrehozott cenzúra karmainak nyomát viselik magukon”. A *Dreptatea* igazgatója, N. Carandino,

abban az időszakban kényes helyzetben, leleplezi „a cenzúra által teremtett szigorú viszonyokat”. A sajtóban és a Román Írók Társaságában alkalmazott tisztogatások, az „áruló újságírók” népbíróság elé állítása és más eljárások a repressziót szolgálták. 1947. július 17-én betiltják a Nemzeti Parasztpártot.” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

„A ’40-es évek második felétől kezdve az újságírói szakma gyakorlása szigorú politikai feltételekhez volt kötve: a szerkesztőségekben csak azok dolgozhattak, akik vagy részt vettek az illegális kommunista sajtó működtetésében, vagy munkatársai voltak a szovjet sajtónak vagy tevékenykedtek a kommunista párt valamelyik szervében, illetve azok, akiket a Moszkva-barát politikusok eltűrtek.” (Papp, 2005, p.60)

1948-ban Romániában is hatalomra kerül a Kommunista Párt.

„A hatalmat 1948-ban megszerző Kommunista Párt ekkor már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy létrehozzon egy, a cenzúra burkolt alapját képező önlegitimáló retorikát. A Főigazgatóságnak jelentős hatalma volt: formálisan csak a Minisztertanácsnak és Román Kommunista Párt Központi Bizottságának (RKP KB) rendelték alá, s az általa kiadott, „titkos” jelzésű dokumentumok kötelező érvényűek voltak a többi minisztériumra, központi és helyi intézményekre, és kétségtelenül a művészekre is.” (Malita, 2009, http://www.szin haz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=35194:ceausescu-szin hazba-megy&catid=30:2009-majus&Itemid=7 letöltve: 2009. 08. 03. 15:45)

A cenzúra, nemcsak az újságokat és a könyvkiadást felügyelte, jelen volt a színházakban, a cenzorok személyesen tekintették meg a színházi estéket.

A Román Kommunista Párt által gyakorolt cenzurális intézkedések mindenhol jelen voltak, ahol a párt hatalmát kockáztatva érezte. Ennek következtében a dezinformáció és a propaganda fegyverének tekinthető. Noha keménysége és módszerei az évek múlásával módosultak, gyakorlatilag mindenre kiterjedt, legyen az könyv, újság, rádió, de a közéleti kommunikációt is jelentős mértékben formálta, alakította. Azt próbálták elérni, hogy mindenütt jelen legyen, úgy, hogy ugyanakkor észrevétlen maradjon. (Malita, 2009)

A cenzúra korlátlan formáját összetett jogszabályok garantálták. Az ellenőrzés megerősítése érdekében folyamatos jogszabály változtatásokat voltak kénytelen végrehajtani a hatalom emberei. (Malita, 2009)

A román cenzurális intézkedések olyan „jól” működtek, hogy az emberek semmit sem vettek észre belőle. Megpróbálták a kezdetek – kezdetén kiszorítani a hatalom számára veszélyesnek minősülő írókat. Később a cenzúrának törvényes kereteket biztosítottak. Ezután már teljes jogkört élvezhetett, betilthatott bármit, amit veszélyesnek ítélt meg.

„A cenzúra alkotmányos és törvényes kereteit az 1948-as, 1952-es, 1965-ös alkotmány biztosítja, de legfőképpen az 1947. február 18-án Párizsban aláírt békeszerződés. A Szovjetunióval és az Egyesült Hatalmakkal szemben megnyilvánuló „ellenséges propaganda” tiltásának megfogalmazása viszont annyira rugalmas, hogy lehetővé tesz mindenfajta visszaélést. A szigorúan központosított ellenőrzés és a cenzúra bürokratizálása, amely komoly fejlődést mutat, a Sajtó és a Nyomtatványok Főhivatala (1964), majd a Művelődés és Művészet Szocialista Bizottságát (1952) felváltó, hírhedt Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács (1971) hatáskörébe tartozik. A cenzúra szigorítását ideológiailag az osztályharccal magyarázzák, a „legionárius, rasszista és a sovinizta” eszmék, de a „polgári irodalom”, a „demokráciaellenes, marxizmusellenes vagy a népek közötti békét veszélyeztető” szövegek megjelenésének meggátolásával is.” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

A cenzúra bizottság összeállította azt a listát, mely a károsnak minősülő irományokat tartalmazta.

„A cenzúra rendszerének tökéletesítését legjobban a *Betiltott kiadványok jegyzékének* állandó szisztematizálása és a hivatalos listák bővítése szemlélteti. Ha az 1945-ös májusi első lista viszonylag szerény volt, az 1946. június 1-jéig érvényes 150 oldalnyi jegyzék már körülbelül 2000 címet tartalmaz, miközben az 1948. május 1-jéig érvényes index 523 oldal, és 8000-re növekszik a címek száma. A módszert az egész szovjet érdekszférában alkalmazzák.(...) 1960-ban a teljes „könyvalapot” három kategóriába sorolják: használati, dokumentáris, speciális. 1967-ben már csak kétféle „alap” van: napi és speciális forgalmazású. Jól érzékelhető a titokmánia és az eufemizmusok játéka, ami az egész elnyomó gépezetet meghatározza.” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

Ez a jegyzék kiválóan példázza, hogy a román kommunista hatalom cenzúragyakorlatát. Az első években a nyugati tőkés világ károsnak ítélt tartalmait távolították el. Csak azok az írások maradhattak meg, melyek beleférnek a marxizmus-leninizmus ideológiájába. Később azonban már a rendszerellenes tartalmakat is üldözték. (Marino, 2001)

„A cenzúra annyira radikálissá válik, hogy az 1950–1955-ös *Instrukciók* után gyakorlatilag betiltanak szinte minden eredeti és fordított publikációt, nem csupán a „sovén, kommunistaellenes, marxizmusellenes” kiadványokat, hanem a tömegirodalmat is (például a bűnügyi regényeket), a parairodalmat, a „vallásos irodalmat” stb. A cenzúra ideológiai szintre emelése a kommunista Romániában éri el a csúcspontot.” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

A cenzúra immáron teljes mértékben a szovjet cenzúra síkjaira idomult. Megjelentek a kommunista ideológia fogalmai: osztályharc, reakciós, marxizmusellenes. A cenzúra fennálló hatalom létjogosultságát kétségbevonó ellen fordult. Most már azt is ellenőrizte, hogy a marxista publikációk mennyire felelnek meg a kor „követelményeink”.

„Egy másik figyelemre méltó sajátosság a kiselejtezés kritériumának igen nagy változatossága, az RKP „irányvonala”, a vezető szervek, a Szovjetunióval való új kapcsolatok változásának függvényében. Innen ered egy teljesen szokatlan jelenség: a szocialista és marxista publikációk listáinak cenzúrája és ellenőrzése, azoké, amelyek nem felelnek meg a jelenlegi körülményeknek. Még a pártlapok, kezdve a *Scânteia*tól, sem hozzáférhetőek. Csak az utolsó két év kollekcióit lehet átnézni. Ily módon Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker és más volt RKP-vezetők is a „titkos alapba” kerülnek. A helyzet nem mentes az iróniától (1955–1957), s hogy teljes legyen a kép, eltűnik a forgalomból J. V. Sztálin neve is (1961–1962), az N. Hruscsové (1965) stb. Közben az RKP új vonala, melyet az új főtitkár, N. N. Ceaușescu meg, „nacionalista” lesz, független (formailag) a Szovjetuniótól. Ez az olykor szédítő ideológiai cikkcakk határozza meg a ceausista időszak kommunista cenzúrájának szellemét és gyakorlatát.” (Marino, 2001, <http://www.korunk.org/?q=node/6714> letöltve: 2009. 05. 09. 14:23)

A román kommunista nyilvánosság tulajdonképpen a marxizmus, leninizmus eszméjének hirdetéséről szólt. Mivel azonban ez kis mértékben sem felelt meg a

realitásnak pozitív cenzúrával, propagandával próbálták az ideológiát és a valóságot összhangba hozni. Éppen ezért a hatalom minden eszközzel próbálták visszaszorítani az ellenőrzést megkerülve terjesztett hírforrásokat. Például a szamizdat kiadványokat. (Györffy, 2009)

„A propaganda így a cenzúra működése nyomán kialakuló információhiányos térbe épült be, és ennek következtében növelte hatékonyságát. A nyilvános kommunikáció teljes körű ellenőrzése lehetőséget biztosított a hatalom számára, hogy elindítsa az indoktrináció folyamatát, amely egyetlen lehető utat, egyetlen érvényes valóságot jelölt meg a tömegek számára: a kommunista rendszerek tökéletességének és történelmi hivatásának a valóságát.” (Györffy, 2009, http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_02_nyar/02_romania_ritualis_allamszocialista_sajtopropaganda/01.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra letöltve: 2009. 10. 19. 19:09)

Az 1960-as évek végén bizonyos fokú enyhülés figyelhető meg. Ennek ellenére nem ért véget az előzetes cenzúra. A román cenzúra gyakorlata átalakult. (Papp, 2005)

„Sőt, a megyésítés során megjelent új megyei napi- és hetilapok intenzívebb „decentralizált” cenzúrát követelik: mindenlapnál (megyében) általában két cenzor ügködött, akik rendszeresen megkapták a tiltásokat tartalmazó aktuális bukaresti előírásokat.” (Papp, 2005, p.62)

A cenzorok eltérő feladatkörök alapján tevékenykedtek. Voltak, akik a nyomtatott sajtótermékekkel foglalkoztak, mások az elektronikus médiával, a rádióval és a televízióval.

1977-ben megszüntetik a cenzúrát. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az ellenőrzés teljesen eltűnt, hanem csak átalakult.

„Ezzel a lépéssel a román propaganda az országban uralkodó szabadságot és demokráciát akarta bizonyítani, valójában azonban azt jelentette, hogy az állami cenzúrát a politikai váltotta fel. Sok esetben az a cenzor, aki addig az illetékes intézmény keretén belül cenzúrázta a kiadványokat, a szerkesztőségek vagy kiadók alkalmazottja lett, tovább folytatva tevékenységét. Tehát csupán az intézmények szűntek meg, maga a cenzúra jelensége nem, sőt még hatékonyabban működhetett.” (Györffy, 2004, p.423)

A totális cenzúra „megszüntetése” után megjelent az öncenzúra intézménye.

„Az öncenzúra a hatalom által felkínált (kötelezővé tett) „keretek” figyelembe vételét feltételezte. Az ideológiai keretek a különböző dokumentumokban és propagandaanyagokban nagyon egyértelműen kodifikálva voltak, az újságíróban pedig kialakult, illetve bensővé vált az igazodás szükségessége. Az alkalmazkodási kényszer a hibázás, tévedés elkerülése miatti félelemből táplálkozott, mondhatni a félelem intézményesült.” (Papp, 2005, p.65)

„A hatalom célja folyamatosan árnyaltabbá vált: míg a sztálinista időkben arra törekedett, minden eszközzel megakadályozza, hogy a közönség alternatív forrásokhoz hozzáférjen, azaz olyan információkhoz jusson, amelyek legitimitását megkérdőjelezzik vagy egyáltalán rossz fényben tüntetik fel, a hetvenes, nyolcvanas években az ellenőrzést mindinkább „személyes” szintre igyekezett leszorítani.” (Papp, 2005, p.65)

Egy másik szerző azonban úgy értékeli ezt az időszakot, hogy a román cenzúrapolitika egészen 1989-ig kemény szigorral lép fel a rendszer kritikusai ellen és a gazdasági nehézségeket is a cenzúrával orvosolta.

„A kommunista rendszer 1989-es bukásáig a romániai hatalom cenzúrapolitikája egyre drasztikusabbá válik, az egyedüli érvényes igazságot birtokló párt lehetetlenné teszi minden kritikus álláspont kinyilvánítását. Egyre nagyobb méreteket ölt azok üldözése, akik valamilyen módon tiltakozásukat fejezik ki a rendszerrel szemben.” (Györffy, 2004, p.423)

Az 1980-as években rengeteg teljesen abszurdnak tűnő cenzurális intézkedést hoztak az országban. „A ‘80-as években további közlési tilalmakat vezetnek be. A gazdasági mutatók csak annak megfelelően jelenhettek meg, hogy a román gazdaság fejlettségét tükrözzék; nem volt szabad leírni azokat a szavakat, amelyek az ország helyzetére utalhattak (sötétség, hideg, éhség), valamint azt, hogy halál, kereszt, pap stb. Nicolae Ceaușescu személyes diktatúrájának időszakában előírták, hogy nevét, valamint felesége nevét csak egy sorban lehet leírni, elválasztás nélkül. Azokban a cikkekben, amelyekben az ő tevékenységéről szóltak, nem jelenhettek meg más személyiségek nevei, nehogy beárnyékolják Nicolae és Elena Ceaușescu személyét.” (Györffy, 2004, p.423)

A cenzúra megjelenése óta voltak próbálkozások annak megkerülésére. A romániai íróársadalom többsége azzal bajlódott, hogy valamilyen formában

elmondhassa véleményeit, gondolatait. Azokat, melyeket nem elfojtott a hatalom. Ennek egyik példája a névátvitelek alkalmazása.

„A metaforikus nyelvezet használata, az egyet gondolni és mást írni már-már skizofrén állapotot idézhetett elő, a gondolkodás megkettőződését eredményezhette. (...) A cenzúra kijátszása néha kifejezetten technikai leleményességekkel is történhetett: a kötelező cikkek tanulmányok más betűtípussal való szedése, elkülönített helyre való betördelése, az oldalak külön számozása, a tartalomjegyzékből való kihagyása.” (Papp, 2005, p.69)

1989-ben Ceaușescu hatalma véget ért. Ceaușescu-t és feleségét kivégezték, ezután Románia demokratikus irányba indult tovább.

Mint láthatjuk a román cenzúra hasonló képet mutatott, mint a szovjet. A lakosság itt is információ hiánnyal küzdött, amit a hatalom birtokló ki is tudtak használni.

Amikor a kommunista román cenzúráról beszélünk, meg kell említenünk, hogy a cenzurális intézkedések nemcsak a román állampolgárokat érintették, hanem a Románia területén élő magyar kisebbségeket.

„A diktatúra éveiben az erdélyi magyar kultúra nemcsak a kommunista rendszerekre általánosan jellemző korlátozásokat szenvedte meg, hanem kisebbségi mivoltából kifolyólag a hatalom sajátos intézkedéseinek is ki volt téve.” (Györffy, 2004, p.425)

A román diktatúra az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején sorra hozott, olyan intézkedéseket, melyek megkeserítették a magyar írók tevékenységét és a magyar lakosság életét. Az 1949-es évben megszüntetik az Erdélyi Múzeumi Egyletet.

Az írókat az 1950-es évektől arra kényszerítették, hogy műveikkel a szocializmus érdekeit szolgálják. Az 1950-es évek végén felszámolták a Bolyai Tudományegyetemet és az asszimilációs törekvések jegyében, megalapították a Babeș–Bolyai Tudományegyetemet. (Györffy, 2004)

Az 1960-as évek végén átmeneti enyhülés volt tapasztalható, melynek következtében elindulhatott néhány megyei szinten működő magyar nyelvű lap. Megkezdte működését egy magyar könyvkiadó a Kritérion, és megindult egy magyar nyelven sugárzó tévéműsor is.

Ezek az intézkedések azonban csak látszat intézkedések voltak, arra szolgáltak, hogy elhallgattassák a kritikus hangokat. (Györffy, 2004)

A román cenzúra az ország területén élő magyarok ellen alkalmazott cenzúrája az erőszakos asszimilációt szolgálta.

„A nemzeti egyneműsítés és beolvasztási politika jegyében a hatalom (...) olyan intézkedéseket hoz, amelyek nyelvhasználatában, hagyományai ápolásában korlátozzák az erdélyi magyarságot, azzal a végső szándékkal, hogy ne érezze magát a magyar nemzet részének. Száműznek olyan szavakat, amelyek a magyar múltra, nemzeti hovatartozásra vonatkoznak. Így a diktatúra idején hol megtiltották, hol engedélyezték a *csángó*, *székely* elnevezéseket, egyházi vonatkozású fogalmak megjelölését (*mise*, *istentisztelet*, *keresztelés*, *szentháromság* stb.).” (Györffy, 2004, p.426)

Egy sor hasonló intézkedés született, a romániai diktatúra éveiben.

„A történelmi személyiségek nevének románosítása a hatalom felfogásában a „néptestvériséget” volt hivatva hangsúlyozni (pl. Dózsa – Doja). Bevett gyakorlat lett, hogy a hagyományos magyar–román helyett, román–magyar kapcsolatokat kellett írni. Megtiltották, hogy a nyelvészek például a magyar nyelvnek a románra gyakorolt hatását vizsgálják. Az általánosan használt jövevényszó kifejezést pedig felváltotta a kölcsönszó (mivel egy román szó semmi esetre sem lehet jövevény).” (Györffy, 2004, p.426)

Az erdélyi magyar irodalmat szinte teljes mértékben ellehetetlenítették.

„Az erdélyi írók műveiből a cenzúra könyörtelenül törölt minden olyan kifejezést, mondatot vagy fejezetet, amelyik valamilyen módon negatív fényben ábrázolta a román népet. Azokban a lexikonokban, amelyekben magyar és román személyiségek is helyet kaptak, erőteljesen ki kellett domborítani a román kultúra jelenlétét, általában nem volt szabad magyar kultúráról írni vagy beszélni egy olyan kor kapcsán, amikor a román nemzet nem mutathatott fel hasonló eredményeket.” (Györffy, 2004, p.426)

7. A lengyel cenzúra 1945-1989 között

Lengyelországban a cenzúra a korábban tárgyalt országokhoz hasonló módon működött. Itt is az állami kézben volt a média. Különbség azonban abban rejlik, hogy itt az állam a lengyel újságírókat nem vonta akkora ellenőrzés alá, mint más közép vagy kelet-európai szocialista berendezkedésű államban.

„Lengyelországban a média ellenőrzésének legfontosabb eszköze a központosított termelés (a média nagyobb része az állam vagy a politikai pártok kezében volt), az állami cenzúra és a nyomdai engedélyeztetés volt. Az újságírók jelentős szerepet töltek be ebben a folyamatban, bár a lengyelországi sajtó- és médiairányítás sokkal nagyobb szabadságot biztosított nekik, mint más szocialista országokban. Az ellenőrzés másik módszere az állami nyomdák munkájának felügyelete, illetve a papírkészlet korlátozása volt.” (Ociepka, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/08_a_lengyel_media_atalakulas_a/02.html, letöltve: 2009. 10. 19. 16:02)

A legnagyobb szigor Lengyelországban is az 1950-es években volt. Az újságírókat a rájuk kényszerített politikai csőlés jellemezte. A cenzúra intézménye a társadalmi és gazdasági problémák elhallgatását szolgálta.

„A sztálinista időszakban az újságíró feladata a hivatalos politikai irányzat követése volt, függetlenség tehát nem létezett (...)A sztálini korszak végével nyilvánvalóvá vált a hivatalos sajtó hangnemében bekövetkezett változás, de a problémák megvitatására irányuló kísérleteket a cenzúra továbbra is szorosan a felügyelete alatt tartotta. A cenzorok feladata az volt, hogy visszatartsanak minden olyan hírt, amely az állampolgárok számára „káros” lehet. Például azonnal töröltek a mezőgazdaságban használt és az emberi életre vagy egészségre ártalmas vegyszerekről szóló mindenféle információt. Olyan problémák esetében, mint az alkoholizmus, egyszerűen nem közölték a baj terjedését bizonyító számadatokat.” (Radziszewski, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/11_megosztott_ellenzek/02.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra letöltve: 2009. 10. 19. 16:00)

A cenzurális intézkedések nem kímélték az egyházat sem. Előfordult, hogy a Bibliát és egyéb vallásos témájú könyveket rostálták meg.

„A vallásos tárgyú anyagok szintén a cenzúra áldozataivá váltak. Gyakran előfordult, hogy a Biblia vagy a zsoltárok egyes részeit kitörölték, és hivatalosan átírták Stefan Wyszynski bíboros kijelentéseit. Külön szabályok vonatkoztak a nemzetközi hírek ismertetésére, és különösen szigorú ellenőrzés alá estek a külföldi kiadványokból származó információk.” (Radziszewski, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/11_megosztott_ellenzek/02.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra letöltve: 2009. 10. 19. 16:00)

Az 1960-as, de méginkább az 1970-es években Lengyelországban is enyhült a szigor, ez eredményezte a szólásszabadság megnövekedését.

„A lengyel kommunista médiarendszer jellegzetessége volt, hogy a politikai enyhülés időszakaiban megnőtt a szólásszabadság. Az ilyen időszakokat követő propaganda sokkal kevésbé volt hiteles, illetve hatékony. (...) A hetvenes évek elején a lengyelek növekvő utazási szabadságának köszönhetően gyengült a média közgondolkodást ellenőrző funkciója.” (Ociepka, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/08_a_lengyel_media_atalakulas_a/02.html, letöltve: 2009. 10. 19. 16:02)

Az 1970-es években Lengyelország új vezetője Gierek lett. Ebben az időszakban a lengyel média még mindig nem a kiegyensúlyozott módon tájékoztatta a lakosságot.

„Amikor a hetvenes években Edward Gierek jutott hatalomra, a hivatalos sajtó továbbra is szűkmarkúan adagolta a gazdasági nehézségekre vonatkozó információkat, és alig vagy egyáltalán nem foglalkozott Lengyelország hosszú múltra visszatekintő keresztény hagyományaival. A tömegtájékoztatás olyan kampányba fogott, amely később „sikerpropaganda” néven vált ismertté: dicsőített minden olyan hírt, amely összhangban volt Gierek arra hivatott társadalmi és gazdasági elképzeléseivel, hogy Lengyelországot a „jólét” útjára vezessék, miközben figyelmen kívül hagyta a gazdaság szerény teljesítőképességét.” (Radziszewski, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/11_megosztott_ellenzek/02.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra letöltve: 2009. 10. 19. 16:00)

Az alábbi idézet is alátámasztja azt az állítást, hogy a cenzúra a hatalommegtartás eszközeként működött Lengyelországban is. Mint olvasható, a hatalom a pozitív cenzúra eszközeit alkalmazta annak érdekében, hogy elterelje a

figyelmet az országot sújtó nehézségekről. Hasonlóképpen, mint a Szovjetunióban a sztálini éra alatt.

„A hivatalos szerveknek a megelőzés és a beavatkozás útján sikerült az ellenőrzést fenntartani. A bürokraták jogot formáltak az információ megtagadására, amennyiben pedig úgy érezték, hogy a kiadásra váró anyag veszélyt jelent, a cenzortól megszerezték a publikálást megakadályozó döntést. A független lapkiadás megjelenése alternatívát kínált azoknak, akik az igazságot keresték a hírekben. Az egyház és a vallás ellen irányuló támadása, illetve a mindenre kiterjedő cenzúra miatt a hivatalos sajtó elvesztette az emberek bizalmát.” (Radziszewski, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/11_megosztott_ellenzek/02.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra letöltve: 2009. 10. 19. 16:00)

A nyolcvanas években a hatalomnak azzal kellett szembesülnie, hogy a technikai változások, - mint például az új műholdas rendszer kiépülése – hatására az információ források kontrolállása egyre nehezebb, gyakorlatilag ellenőrizhetetlenné vált.

„A nyolcvanas évek végén már lényegében lehetetlen volt ellenőrizni mindazokat a forrásokat, amelyekből a lengyelek információhoz jutottak. Elterjedt a DBS műholdas műsorszolgáltatási rendszer, annak ellenére, hogy az antennák felszereléséhez külön engedélyt kellett kérni a hatóságoktól. Számos illegális, szamizdat sajtótermék jelent meg 1976-ot követően, 1981 után pedig az ellenzéki rádiók tettek számos kísérletet szamizdat rádióadások sugárzására, amelyeket azonban csak elszórtan lehetett fogni. Az egyik legfontosabb alternatív információforrást a nagy rádióállomások jelentették: igen népszerű volt az Amerika Hangja, a BBC és a Szabad Európa Rádió.” (Ociepka, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavaszi/08_a_lengyel_media_atalakulas_a/02.html, letöltve: 2009. 10. 19. 16:02)

Lengyelországban a többi közép-kelet európai országhoz hasonlóan 1989-ben végbemenő rendszerváltás új helyzetet teremtett. Megkezdődött a lengyel sajtó, média átalakulása és ebben jelentős előrelépés volt ebben a cenzúra eltörlése 1990-ben. „A lassan változó elektronikus médiával szemben a lengyel nyomtatott sajtó piaca viszonylag gyorsan átalakult. 1990-ben megszületett a legfontosabb döntés: megszüntették az állami cenzúrát, és bezárták a Ruch-t, a kommunista párt nyomdáját. A cenzúrát a lengyel parlament 1990. április 11-én törölte el; az új

szabályozás 1990. június 6-án emelkedett törvényerőre, s e nap lett a lengyel sajtószabadság szimbolikus dátuma. Az új szabályok eredményeképpen leépítették a régi médiarendszer ellenőrzési mechanizmusait is.” (Ociepka, 2001, http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavas/08_a_lengyel_media_atalakulas_a/02.html, letöltve: 2009. 10. 19. 16:02)

8. Az 1960-as, 1970-es évek csehszlovák sajtóellenőrzése

Csehszlovákiában a többi szocialista országhoz hasonlóan, a sajtó, a média ki volt szolgáltatva a hatalom ellenőrzésének.

Az ellenőrzést egyrészt a pártközpont valamint a Szlovák Kommunista Párt végezte. Az utóbbi hivatal ellenőrizte az újságokat, valamint folyamatos kapcsolatot tartott fenn a lapok szerkesztőivel és egyéb munkatársakkal. Az 1966-ban megszületett sajtótörvény változást hozott a korábbi gyakorlathoz képest. Ebben már szerepeltek, olyan rendelkezések, melyek az újságíró érdekeit szolgálták, valamint a lapok főszerkesztőinek mozgásterét növelték meg némileg. De nemcsak enyhülést hozott ez a törvény, hiszen belekerült a központi cenzúrahivatal megerősítését célzó intézkedés. A pártirányítás a cenzúrahivatalt nemzetvédelmi titkok tiszteletben tartásával, valamint azzal, hogy nem hitt abban, hogy a szerkesztőségben dolgozók betartják-e a párt, és az ideológia határait. A közvetlen beavatkozást 1967-től egyre ritkábban alkalmazták, majd 1968-tól egy enyhébb sajtóirányítás megvalósításának lehetőségeit keresték. (Takács, 2008)

„A megenyhült társadalmi légkörben már 1967-ben, különösen a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség, valamint a Csehszlovák Írók Szövetségének kongresszusain nyíltan elhangzott a szabad és pluralista véleménynyilvánítás követelménye, valamint a CSKP politikájának éles bírálata.” (Pártviszályal kezdődött a prágai tavasz, 2008, <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282> letöltve: 2009. 10. 22. 19:51)

„1968 sok szempontból Marx éve lett a csehszlovák sajtóban. Diáklapokban, irodalmi periodikákban s végül a párt ideológiai orgánumban is egyre nyíltabb, egyre kritikusabb diskurzus folyt Marx és a marxizmus korabeli aktualitásáról. Míg 1968 Marx éve volt, addig a visszarendeződés, a normalizáció jegyében zajlott 1969-es és 1970-es esztendő a pártsajtóban Lenin éve lett. A csehszlovák újságok lapjairól 1969 közepére mintha eltűntették volna Marxot, s a propagandisztikus ideológiai szövegekben ősforrásként egyedül Lenin jelent meg. A lenini örökség restaurációja nyilvánvaló módon 1968 ideológiai megtagadása lett.” (Kende, 2008, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/dubcek_es_svitak_baloldal_rendszer_kritika_68_kelet_europaban/ letöltve: 2009 10 20 15:13)

1968-ban Dubcek került hatalomra, aki egy reformfolyamatot indított el az országban.

„Alexander Dubcek személyében első ízben került Csehszlovákia Kommunista Pártjának az élére szlovák politikus. Az akkor 46 éves, sokak által gyenge, határozatlan politikusnak tartott Dubceknek rövid időn belül sikerült megnyernie a közvélemény támogatását, és az 1968-as reformfolyamat jelképévé vált (...) A megújítási folyamatnak új keretet, új lökést adott áprilisban a CSKP Akcióprogramjának az elfogadása, amely koncepcionálisan megfogalmazta a reform politikai és gazdasági céljait. A gazdaságban például néhány piaci elem is megjelent. Az alapvető cél azonban nem a mai pluralista politikai berendezkedés és a piacgazdaság volt, hanem az "emberarcú szocializmus". (Pártviszályal kezdődött a prágai tavasz, 2008, <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282> letöltve: 2009. 10. 22. 19:51)

Ezek a reformok egy sor gazdasági, társadalmi folyamatot indítottak el, ezek a változások nagy elégedettséget váltottak ki lakosság körében.

„A hatalmas társadalmi támogatásnak örvendő reformfolyamat azonban egyre inkább a maga életét kezdte élni, s irányítása, ellenőrzése kezdett kicsúszni a kommunista párt kezéből. Megszüntették a sajtócenzúrát, s megindult az 50-es évek kirakatperei áldozatainak rehabilitációja. A felszabaduló légkörben sorra újították fel tevékenységüket a polgári Csehszlovákia kommunisták által megszüntetett társadalmi, ifjúsági egyházi szervezetei, s újabb kommunistaellenes szervezetek is alakultak.” (Pártviszályal kezdődött a prágai tavasz, 2008, <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282> letöltve: 2009. 10. 22. 19:51)

Csehszlovákia a többi kommunista ország szemében kezdett eltávolodni a szocializmustól.

„A konzervatív kommunista erők, különösen pedig Moszkva fokozódó gyanakvással tekintett a csehszlovákiai reformokra. A szovjetek és a szövetséges "testvéri" szocialista országok vezetői már márciusban figyelmeztették Prágát "az ellenforradalom veszélyére". A nyílt vita júliusban érte el tetőfokát, amikor öt kelet-európai kommunista párt (bolgár, kelet-német, lengyel, magyar, szovjet) közös levelet intézett a CSKP vezetéséhez. A levél, amelyet a csehszlovákok nyilvánosságra hoztak, gyakorlatilag figyelmeztetés volt: ha Csehszlovákia letér a szocialista útról, katonai beavatkozásra számíthat.” (Pártviszályal kezdődött a

prágai tavasz, 2008, <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282> letöltve: 2009. 10. 22. 19:51)

Ez az intervenció 1968-ben meg is történt, amikor a Varsói Szerződés köztük Magyarország csapatai átlépték a Csehszlovák határt.

„1968. augusztus 20-ról 21-re virradó éjjel (...) a Varsói Szerződés öt tagállamának (Szovjetunió, Magyarország, Bulgária, Lengyelország, NDK) hadseregei átlépték a határt és megszállták Csehszlovákiát. Ezzel gyakorlatilag befejeződött a "prágai tavasz", néhány hónapnyi utóvédharc után 1969 áprilisában Alexander Dubčeket lemondatták, s helyére egy másik szlovák politikus, Gustáv Husák került.” (Pártviszályal kezdődött a prágai tavasz, 2008, <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282> letöltve: 2009. 10. 22. 19:51)

A prágai tavasz után megmaradtak a sajtóirányítás korábbi funkcionáriusai. Újraszervezték a Sajtó – és Tájékoztatási Hivatalt. Ekkor tervezgették átmenetileg a cenzúra visszahozatalát. Az elméleti elgondolás alapján a legnagyobb lapkiadóvállalatoknak kellett kijelölnie az alkalmazottak köréből a leendő cenzorokat, akiket majd a Sajtó- és Tájékoztatási Hivatal lát el tanácsokkal, melyek leginkább utasítások voltak. (Takács, 2008)

A társadalom kénytelen volt belátni, hogy a szabad sajtó képe egy távoli állam marad. Ezt az álmod zúzta szét a katonai beavatkozás. Az intervenció után az újságíró társadalom jelentős részében felerősödött a gyanú, hogy a sztálini időszak sajtóirányítási mechanizmusa fog újra megvalósulni.

1968 októberében szétvált a sajtóirányítás. Létrejött egy cseh Sajtó és Tájékoztatási Hivatal, melyet Jozef Vohnout vezetett, valamint megalakult az Andrej Gries vezette szlovák megfelelője. A két szervezetet fogta össze és irányította a Szövetségi Sajtó és Tájékoztatási Kormánybizottság. (Takács, 2008)

A változások ellenére is rendezetlen maradt a viszony a sajtóban. Csehszlovák pártvezetés saját elgondolás híján az 1956-os forradalom utáni magyar sajtóban véghez vitt „rendteremtést” vizsgálta. A levont tapasztalatok alapján láttak hozzá a helyzet rendezéséhez. Az elektronikus médiában elbocsátásokkal, a nyomtatott sajtóban pedig az újságírói vélemények elfojtásával oldották meg némileg a helyzetet. Ennek következtében az újságok kommentárai, véleményközlő cikkei egyre inkább elmaradtak, a megjelenésre szánt írásokat pedig a Sajtó és Tájékoztatási Hivatal cenzorai tartották vissza. Ezekkel az intézkedésekkel akarták

rákényszeríteni a médiumokat, hogy a párt által kijelölt határvonalakon belül maradjanak. A lapok szerkesztőségeinek fő pozíciójába a hatalom által megbízhatónak vélt személyeket helyeztek. (Takács, 2008)

A sajtó teljes konszolidációjára tett kísérlet az 1969-es év második felében indult meg. A Belügyminisztérium osztályai nem voltak megelégedve a sajtó irányítók munkájával. Számonkérték, hogy a fő sajtóirányítási szerv sem képes arra, hogy rávegye a vezető újságírókat arra, hogy, lojálisak legyenek a pártirányításhoz. A gondok orvoslására a pártvezetés számottevő személyi változtatásokat eszközölt újságírói berkeken belül. 1970-től a szigorúbb fellépés pártolói kerültek többségbe. Újabb elbocsátások hullámai vették kezdetüket. Ez a folyamat egészen 1972-ig elhúzódott és csak ebben az évben zárult le a sajtó teljes konszolidációja. (Takács, 2008)

Csehszlovákiában az 1960-as és 1970-es években a sajtóirányítást folyamatos változása jellemezte. A hatalom nem tudta megtalálni a megfelelő megoldást a sajtó ellenőrzésére és kontroll alatt tartására. Folyamatosan kereste a megoldást, hol külföldi (magyar) példát tanulmányozva, hol saját elképzelései között lavírozva. A '60-as évek végén a reformok hatására az országban olyan társadalmi, gazdasági változások indultak meg, melyek hatására lehetőség nyíltabb felszabadultabb társadalmi berendezkedés jöjjön létre. A kommunista országok ezt az újítást károsnak ítélték, úgy gondolták, hogy Csehszlovákia el akar szakadni a kommunista ideológiától és, hogy ezt csak katonai beavatkozással lehet megakadályozni. A beavatkozás hatására, megváltozott a sajtóirányítás helyzete. Elbocsátások valamint ideológiailag megbízható emberek cseréjével tudta a hatalom konszolidálni a sajtó rendjét.

Az 1960-as évek enyhülése majd a 1970-es évek szigora eltérést mutat a korábban tárgyalt országokhoz képest, ahol a cenzúra folyamatos enyhülése figyelhető meg.

9. A szólás- és sajtószabadság

A szólás- és a sajtószabadság a demokrácia legfontosabb alapjai.

Szólásszabadság: „fn *Jog* A gondolatok közlésének és terjesztésének jogilag körülírt szabadsága. (Magyar Értelmező Kéziszótár, p.1303, Akadémiai kiadó, Budapest, 1972)

Meglátásom szerint a szólásszabadság nincs teljes mértékben tisztázva. Mikor kell, és milyen mértékben kell korlátozásokat szabni? Mint például a kirekesztő, szélsőséges, antidemokratikus megnyilvánulások esetében. Kell-e egyáltalán korlátozásokat szabni? Éppen ezért azt tapasztalom, hogy, a szólásszabadság, de hasonlóképpen a sajtószabadság kidolgozása jelenleg filozófiai, politikai, és etikai szempontból sem elég pontos.

„A szólás szabadságának klasszikus esetei alapvetően az állam tartózkodását igénylik. Az állam önkorlátozása szükséges a közszereplők szabad bírálatát, vagy a közösség akár túlnyomó része által gyűlölettel terhesnek tartott kifejezéseket illetően is. A közhatalmat gyakorló személyeknek az előbbi esetben tiszteletben kell tartaniuk mások jogát arra, hogy félelem nélkül bírálhassák őket, az utóbbiban pedig még a többség nyomásának is ellenállva tartózkodniuk kell a tiltó szabályozástól.” (Molnár, 2002, p.30)

A sajtószabadság pedig „Az állampolgári jogok egyike, a sajtó útján való szabad, hatóságilag előzetesen nem ellenőrzött és korlátozott véleménnyilvánítás.” (Kislexikon, <http://www.kislexikon.hu/sajtoszabadsag.html> letöltve: 2009. 10. 19. 18:15)

Egy másik definíció szerint a „Sajtószabadság: a szabadságjog egyike, a szólásszabadsággal együtt a gondolatközlés szabadságát biztosítja.” (Új Magyar Lexikon, S-Z, Akadémiai kiadó, Budapest, 1962 p.12)

A sajtószabadság a demokrácia egyik alapeleme, éppen ezért az újságírókat úgy emlegetik, mint a demokrácia örökutói. Jelezniük kell, ha sérülnek a demokratikus értékek. A sajtó valamint a szólásszabadságát nemcsak az újságírók, hanem külön erre a célra létrehozott szervezetek ellenőrzik. Ilyen szervezet például a Freedom House, a Reporters Without Borders, vagy a Comittee to Protect Journalists.

Magyarországon a szabad szólást és a sajtószabadságát a Magyar Köztársaság Alkotmányának 61. paragrafusa tartalmazza, mely szerint: „(1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze. (2) A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát.” (A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA <http://www.mkab.hu/content/hu/alkotm.htm> letöltve: 2009. 10. 20. 18:43)

A nyolcvanas évek végén kibontakozó rendszerváltások egyik alapvető célja volt a sajtó szabadságának kivívása, a médiumok felett gyakorolt központi ellenőrzés megszüntetése. A sajtószabadság megerősödéséhez, konszolidációjához kapcsolódik a médiaátmenet fogalma.

„A médiaátmenetet úgy határozhatjuk meg, mint a legfontosabb médiainstémények demokratikus normákhoz igazodó átalakulását (például az állam hírszolgáltatási, lapkiadási, lapterjesztési, nyomtatási és műsorsugárzási monopóliumának eltörlését). A médiaátmenet így a sajtószabadság formális és minimális kritériumainak létrejötte, vagyis az állami cenzúra eltörlése és a sokszínű sajtó és média megteremtése. A sajtószabadság konszolidációját pedig úgy definiálhatjuk, mint olyan folyamatot, amelynek célja a sajtószabadság stabilizálása. A sajtószabadság konszolidációja így egyfelől azoknak a viselkedési formáknak a folyamatos marginalizálását és kiküszöbölését jelenti, amelyek összeegyeztethetetlenek a sajtószabadság alapelveivel, másfelől pedig azoknak a stabilizálását, amelyek összhangban állnak ezekkel az alapelvekkel.”

(Bajomi-Lázár, 2005,

http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_03_osz/05_sajtoszabadsag/01.html

letöltve: 2009. 10. 20. 18:47)

10. Befejezés

Szakdolgozatomban a szocialista, kommunista berendezkedésű közép és kelet európai országok cenzúrájával foglalkoztam, arra a kérdésre keresve a választ, hogy hogyan működött ez a hatalmi eszköz a kommunista diktatúrákban.

A cenzúra a hatalommegtartás egyik eszköze. Mely segítségével a hatalom, keretek közé tudja szorítani az emberek gondolkodását, ezáltal folyamatos ellenőrzése alá tudja vonni őket.

A kommunista diktatúrákban a cenzúra működését a totalitás jellemezte. A cenzúra az élet szinte minden területére kiterjedt. Ellenőrizték a könyveket, az újságokat, a rádiót, a filmeket, a televíziót, a közbeszédben bizonyos témák említése tabunak számított. A kommunista cenzúra elsőként a frissen megalakuló Szovjetunióban indult meg. Létrehozták a központi cenzúrahivatal, mely engedélye nélkül nem adhattak ki semmit. Szovjetunióban a cenzúra legkeményebb éveiben az írókat „enyhébb” esetben munkatáborba küldték, de akár életükkel is fizethettek egy a hatalom számára elfogadhatatlan mű megírásáért.

A második világháborút követően a szovjet befolyási övezetbe kerülő európai országok szovjet mintára nekiláttak a saját cenzurális intézményeik megalkotásához. Ezekben az országokban is voltak központi ellenőrzést végző szervek. Feladatuk ugyanaz volt, csupán a nevükben volt eltérés. A kezdeti időszakokban a régi rendszer maradványait kívánták felszámolni. Például Romániában, Magyarországon minden fasiszta jellegű írást és egyéb alkotást központilag semmisítettek meg. Kezdetben ez alkotta a rendszer fő ellenségét. Az idő előrehaladtával a rendszerbíráló, a rendszerellenes megnyilvánulások váltak üldözendővé.

A tárgyalt országokban minden tömegtájékoztatási eszköz állami kézben volt. Hasonlóságot mutat az is, hogy kezdetben a cenzúra a vizsgált országokban negatív jelleget öltött. Az volt megszabva miről nem lehet beszélni, írni. A tárgyalt államokban a cenzúra szigora az ötvenes évek után folyamatos enyhülés tapasztalható, ennek egyik oka a technológia fejlődése, ezáltal az ellenőrzés körülményesebbé válása volt. A másik ok abban rejlik, hogy a Szovjetunióban Sztálin halála után kibontakozó enyhülési folyamat hatással volt az egyéb európai

országok cenzúrájára is. Ezt az enyhülést mutatja az is, hogy például Magyarországon a kabaréban is megjelentek a rendszert kifigurázó, bíráló tréfás jelenetek, lásd Hofi Géza.

Az emberek ezen összetevők hatására már bátrabban, szabadabban alkothattak véleményt. „Természetesen” a fő tabutémák továbbra is megmaradtak. Kivételt képez a folyamat alól Csehszlovákia, ahol a „prágai tavasz” leverése után a cenzúra ismét szigorúvá vált.

Az enyhülési folyamat része volt az öncenzúra megjelenése is. Az ellenőrzésnek e különleges változatában, immáron az újságíró a saját maga „ura”. Az öncenzúra tulajdonképpen határok kijelölését jelentette, amelyek között az író dolgozhatott. Ebben a helyzetben az újságíró, inkább kevesebbet írt, nem alkotott saját véleményt, nehogy átlépje a megengedett határt.

A kommunista cenzúra éveiben voltak, akik nem elégedtek meg a megrostált információkkal és titokban alternatív hírforrásokat kerestek, mint például a nyugatról sugárzó Szabad Európa Rádió, vagy a szamizdat.

A szamizdat irodalom (illegálisan megjelenő folyóirat) vált mindenütt vált a cenzúra ellenes küzdelem szimbólumává. A szamizdat irományokból a társadalom egyes rétegi tudomást szerezhettek a világban zajló valós politikai és egyéb eseményekről. Jellemző a hangvétellükre, az erős rendszerellenesség.

A Szovjetunió utolsó vezetője Mihail Gorbacsov volt. Az általa meghirdetett glasznosztj azaz a nyíltság lehetővé tette a jóval nagyobb társadalmi nyilvánosság létrejöttét. Az európai rendszerváltások alapvető célkitűzése a sajtó és a szólás szabadságának kikiáltása.

A kommunista cenzúra kezdete a Szovjetunióhoz köthető, végére azonban a közép és kelet európai országokban lezajlott rendszerváltások tettek pontot.

Következtetés

A cenzúra tulajdonképpen kétélű fegyver ugyanis, ha valamit tiltanak nagy lesz rá az érdeklődés. Az emberekben felmerül a kérdés, vajon miért van tiltva? Ebből adódóan szeretné mindenki a saját szemszögéből megítélni azt a bizonyos tartalmat. A cenzúra az információk hiányát eredményezheti, ami rossz döntésekhez vezethet például a gazdasági vagy a kormányzati szektorban. Ennek következtében téves információk láthatnak napvilágot.

A cenzúra tehát saját magát játssza ki.

11. Felhasznált irodalom

Nyomtatott források

1. A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke [történelmi dokumentumok] kiadó: W. Stoker Kft, Gyöngyös, 1997
2. Bajomi-Lázár Péter: Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig, Akadémia Kiadó, Budapest, 2005
3. Bajomi-Lázár Péter: Média és Társadalom, Antenna könyvek, Budapest, 2008
4. Balogh S./ Gergely J./ Izsák L./ Jakab S./ Pritz P./ Romsics I.: Magyarország a XX. században, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985
5. Bart István: Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban, Scholastica kiadó, Budapest, 2000
6. Beszedics Otília Sajtó- és médiatörténeti kronológia 1979-2004 innen: Bajomi-Lázár Péter 2005
7. Courtois, Stéphane; Werth, Nicolas; Jean-Louis, Panné; Bartosek Karel; Margolin, Jean-Louis; Paczkowski Andrzej: A kommunizmus fekete könyve, Nagyvilág könyvkiadó, Budapest, 2000
8. Cseh Gergő Bendegúz, Kalmár Melinda, Pór Edit: Zárt, Bizalmas, Számozott, Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956-1963, Osiris Kiadó, Budapest, 1999
9. Domonkos Mátyás: Leletmentés, Osiris Kiadó, Budapest, 1996
10. Földesi Margit és Szerencsés Károly: A rebellis tartomány, Magyar Könyvklub, Helikon Kiadó, Budapest, 1998
11. Földi Pál: Fejezetek a KGB titkos történetéből Anno Kiadó, Budapest, 2003
12. Glatz Ferenc: A magyarok krónikája, Magyar Könyvklub, Budapest, 2000
13. Györffy Gábor: Kommunista cenzúra a XX. században, 2004, innen, Jankovics József, Nyerges Judit Hatalom és kultúra, Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6-10.) előadásai, Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest, 2004
14. Haraszi Miklós: A cenzúra esztétikája, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991
15. Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai kiadó, Budapest, 1972

16. Maros Andor: A cenzúra, A haladó eszmék üldözésének története, Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1947
17. Molnár Péter: Gondolatbátorság- Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon, Új Mandátum könyvkiadó, Budapest, 2002
18. Papp Z. Attila: Keretizmus - A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után, Soros Oktatási Központ, Csíkszereda, 2005
19. Pipes, Richard: A kommunizmus, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004
20. Standeisky Éva: Az írók és a hatalom 1956-1963, 1956-os Intézet, Budapest, 1996
21. Urbán Ágnes Rádió és televízió innen: Bajomi-Lázár Péter: Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig, Akadémia Kiadó, Budapest
22. Új Magyar Lexikon A-C , S-Z, Akadémiai kiadó, Budapest, 1960
23. Vörös László: Szigorúan ellenőrzött mondatok: A főszerkesztői értekezletek történetéből 1975-1986, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2004

Internetes források:

1. A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA
<http://www.mkab.hu/content/hu/alkotm.htm> letöltve: 2009. 10. 20. 18:43
2. A szamizdat vázlatos története
<http://www.dura.hu/revesz/szamizdat.htm> letöltve: 2009. 05. 10. 11:11
3. Bajomi-Lázár Péter: A sajtószabadság konszolidációja, 2005,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_03_osz/05_sajtoszabadsag/01.html
letöltve: 2009. 10. 20. 18:47
4. Belényi Gyula: A sztálinizmus Magyarországon: a Rákosi-rendszer, 2003,
<http://www.korunk.ro/?q=node/8&ev=2003&honap=2&cikk=7141>
letöltve: 2009. 05. 02. 16:00
5. Betiltott filmek és cenzori melléfogások, 2008,
http://www.mult-kor.hu/20080401_betiltott_filmek_es_cenzori_mellefogasok
letöltve: 2009. 05. 03. 16:17

6. Elhunyt Alekszandr Szolzsenyicin orosz író, 2008,
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20080803-elhunyt-alekszandr-szolzszenyicin-orosz-iro.html> letöltve 2009. 11. 10. 21:18
7. Frank Tibor: A cenzúra története Magyar Virtuális Enciklopédia, 2004,
http://enc.phil-inst.hu/lenciklopedia/fogalmi/torttud_egyed/cenzura_tortenete.htm
letöltve 2009. 11. 03. 12:44
8. Gereben Ágnes: A szovjet cenzúrahivatal jelentései, 1999,
<http://www.c3.hu/scripta/nagyvilag/99/0304/12gereb.htm>
letöltve: 2009. 04. 18. 14:05
9. Gyórfy Gábor: Rituális elemek a romániai államszocialista sajtópropagandában, 2009,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_02_nyar/02_romania_ritualis_allamszocialista_sajtopropaganda/01.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra
letöltve: 2009. 10. 23. 20:10
10. Hegedűs István: Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén, 2001,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/04_sajto_es_iranyitas/01.html letöltve: 2009. 10. 19. 12:59
11. Kende Tamás: Dubcek és Sviták. Baloldal - rendszer - kritika. 68 Kelet-Európában, 2008,
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/dubcek_es_svitak_baloldal_rendszer_kritika_68_kelet_europaban/ letöltve: 2009 10 20 15:13
12. Kislexikon
<http://www.kislexikon.hu/sajtoszabadsag.html>
letöltve: 2009. 10. 19. 18:15
13. Malita, Liviu: Ceausescu színházba megy, 2009,
http://www.szinhasz.net/index.php?option=com_content&view=article&id=35194:ceausescu-szinhaszba-megy&catid=30:2009-majus&Itemid=7
letöltve: 2009. 08. 03. 15:45
14. Marino, Adrian: Cenzúra Romániában, 2001,
<http://www.korunk.org/?q=node/6714>
letöltve: 2009. 05. 09. 14:23

15. Nem – még nincs bennünk kiirtva az ember, 2003,
<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=721> letöltve: 2009. 05. 09. 14:12
16. Ociepka Beata: A lengyel média átalakulása, 2001,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_01_tavasz/08_a_lengyel_media_atalakulasa/01.html letöltve: 2009. 10. 19. 16:02
17. Pártviszályal kezdődött a prágai tavasz, 2004,
<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19282>
letöltve: 2009. 10. 22. 19:51
18. Radziszewski, Elizabeth: Megosztott ellenzék. A független sajtó Lengyelországban 1976 és 1980 között, 2001,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/11_megosztott_ellenzek/01.html letöltve: 2009. 10. 19. 16:00
19. Sükösd Milkós, Kriza Borbála Magyar Virtuális Enciklopédia, 2004
<http://www.enc.hu/1enciklopedia/mindennapi/kommunizmus.htm>
letöltve: 2009. 10. 13. 13:20
20. Szilánkok az Új Ember és a kommunista cenzúra keserű közös történetéből, 2005, <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2005.08.07/0801.html>
letöltve: 2009. 04. 20. 18:47
21. Szovjet tapasztalatokra épült a hazai rádiócenzúra, 2008
<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19570>
letöltve: 2009. 05. 03. 16:16
22. Takács Róbert: A Csehszlovák sajtóirányítás a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján, Budapestről nézve, 2008
http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_04_tel/07_csehszlovak_sajtoiranyitas/01.html?q=cenz%FAra#cenz%FAra
letöltve: 2009. 10. 19. 13:11